

Politieke peiling Ipsos I&O maart 2025

Rapport Ipsos I&O zetelpeiling en achtergronden
19 maart 2025. Peiling van 14-17 maart 2025

Colofon

Uitgave

Ipsos I&O
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2025/049

Datum

19 maart 2025

Auteurs

Asher van der Schelde
Peter Kanne
Maartje van de Koppel
Melvin Hoogendijk

Copyright

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

	Voorzichtig herstel midden bij geopolitieke crisis	4
1	Zetelpeiling	10
1.1	Zetelpeiling: verlies voor PVV; winst voor VVD en GL-PvdA	10
1.2	Belangrijke onderwerpen	12
2	Kabinet	18
2.1	Tevredenheid met kabinet daalt weer	18
3	Bekendheid en waardering politici	19
3.1	Bekendheid	19
3.2	Beoordeling	20
3.3	Leiderschap op defensie, vrede en veiligheid	21
4	Internationale veiligheid	26
4.1	Zorgen over conflicten	26
4.2	Kwart Nederlanders ziet VS als bondgenoot	27
4.3	Nederlander ziet te veel afhankelijkheid van VS	29
4.4	Oorlog tussen Rusland en Oekraïne	31
4.5	Eén op vijf wil Nederlandse 'boots on the ground' in Oekraïne	35
4.6	Steun voor vrede halveert als Oekraïne land moet opgeven	36
4.7	Draagvlak voor Europees leger neemt gestaag toe	37
4.8	Ruime steun voor Europees defensieplan ('ReArm Europe')	38
	Onderzoeksverantwoording	42

Voorzichtig herstel midden bij geopolitieke crisis

In de Ipsos I&O-zetelpeiling van maart 2025 zien we een duidelijke electorale verschuiving als gevolg van de geopolitieke ontwikkelingen. Nederlanders kiezen voor steun aan Oekraïne en het Europese defensieplan. De leiders die zich hier ook duidelijk voor uitspreken (Schoof, Yesilgöz, Timmermans, Bontenbal) worden gewaardeerd en hun partijen worden electoraal beloond. Leiders die dat *niet* doen (Wilders, Omtzigt, Van der Plas) hebben het moeilijk.

De PVV kan nu rekenen op 30 zetels, waarmee de partij vier zetels verliest t.o.v. februari en zeven zetels in vergelijking met de uitslag van november 2023.

Naaste achtervolgers GL-PvdA (27, +3) en VVD (25, +5) winnen juist en staan nu virtueel zeer dicht bij de PVV. De VVD is nu de enige coalitiepartij die op winst staat.

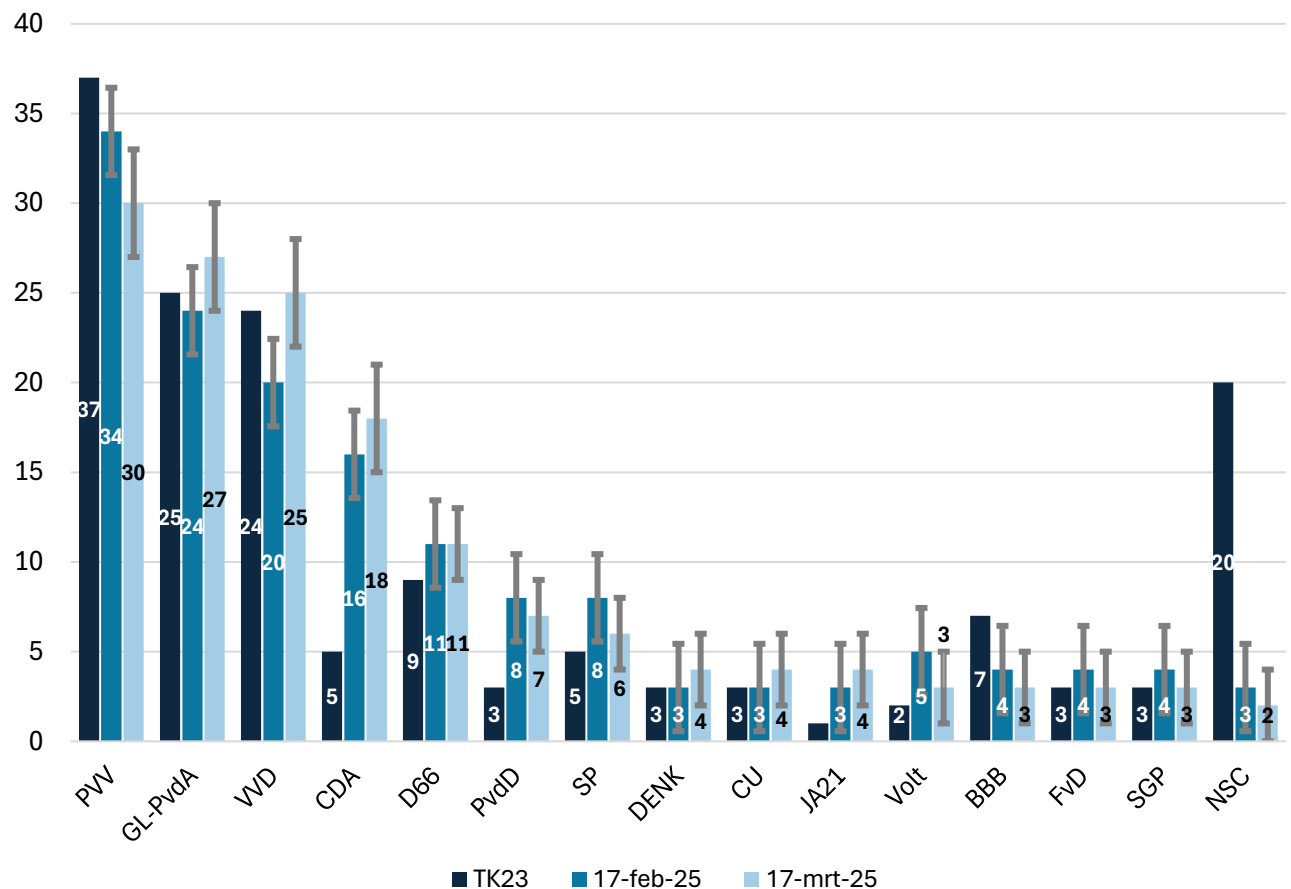
Het CDA (5 zetels in de Kamer, 18 zetels in de peiling) en JA21 (1 zetel in de Kamer, nu 4 zetels) blijven ook gestaag stijgen. De Partij voor de Dieren (van 3 naar 7) staat eveneens op winst.

Deze verschuivingen betekenen dat het brede politieke midden zich voorzichtig herstelt. De traditionele bestuurspartijen (VVD, CDA, GL-PvdA, D66) haalden bij de Tweede Kamerverkiezingen slechts 63 zetels, maar kunnen nu rekenen op een meerderheid (81 zetels).

Figuur 1: Zetelpeiling Ipsos I&O 17 maart 2025 (zetels)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.950).

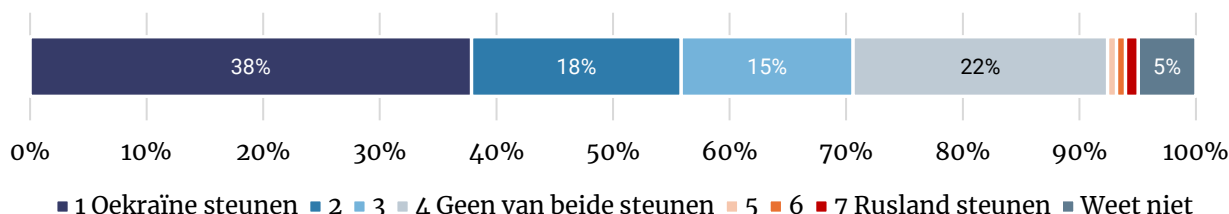
Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

Nederlanders staan achter Oekraïne

We vroegen kiezers om zich op een schaal van 1 (Nederland moet Oekraïne zoveel mogelijk steunen) tot 7 (Nederland moet Rusland zoveel mogelijk steunen) in te delen. Duidelijk is dat het gros (71%) van de Nederlanders vindt dat Oekraïne moet worden gesteund. Een op vijf (22%) pleit voor een neutrale middenpositie terwijl een zeer klein deel (3%) sympathie heeft voor Rusland.

Figuur 1: Welke uitspraak past het meest bij uw mening?

Geef dit aan op een schaal van 1 (Oekraïne zo veel mogelijk steunen) tot 7 (Rusland zo veel mogelijk steunen). 4 betekent dat Nederland geen van beide landen moet steunen. U kunt ook een tussenliggend getal kiezen.

Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

Internationale spanningen voeden electorale verschuivingen

Vorige maand [rapporteerden](#) we reeds dat de PVV langzaam maar zeker steun kwijtraakt. Toen schreven we dat kiezers die de PVV de rug toekeren voornamelijk ontevreden zijn over de daadkracht van het kabinet op het gebied van asiel en immigratie. De PVV zou haar beloften daarmee niet waar maken. Ook signaleerden we dat enkele kiezers van partijvoorkeur veranderden vanwege de opstelling van de PVV in het debat rondom de oorlog in Oekraïne en Rusland, en Europese veiligheid in bredere zin.

De afgelopen weken is dit thema nog nadrukkelijker de Nederlandse politieke agenda gaan bepalen en dit kost de PVV stemmen. Ondanks dat de belangrijkste reden voor kiezers om de PVV te verlaten nog altijd is dat ze 'hun verkiezingsbeloften niet zouden waarmaken', keert een substantieel deel de partij nu de rug toe vanwege Oekraïne. Ze verwijten de partij een te negatieve houding ten opzichte van Oekraïne, en menen dat dit de eigen veiligheid niet ten goede komt. Kiezers die dit de PVV verwijten kijken doorgaans uit naar de VVD en in mindere mate naar JA21.

De VVD lijkt vooralsnog het meest te profiteren van de spanningen op het Europese continent. De zichtbaarheid van Dilan Yeşilgöz op internationaal vlak – zoals haar recente bezoek aan de Oekraïense president Volodymyr Zelensky – kan kiezers bekoren. Zij wordt na premier Schoof het vaakst genoemd als een politicus die leiderschap toont op het gebied van defensie, vrede en internationale veiligheid (22% noemt Yeşilgöz, 29% Schoof). Ook waarderen kiezers de stabiliteit die de VVD uitstraalt in een verder rommelig kabinet.

Ook GL-PvdA – een tweede partij die behoort tot het 'oude politieke midden' – wint aan steun. PvdA en GroenLinks kondigden vorige week aan volgend jaar op te willen gaan in een nieuwe partij. Deze aankondiging lijkt vooralsnog geen enorme stemmentrekker te zijn, maar het kost de partij ook geen steun. Wel lijkt GL-PvdA wat te winnen door hoe de partij – en met name Frans Timmermans – zich opstelt m.b.t. de oorlog in Oekraïne en de Europese veiligheid. De meest

genoemde reden om naar GL-PvdA te switchen is dat de partij wordt gezien als redelijk alternatief op de rechtse politieke wind.

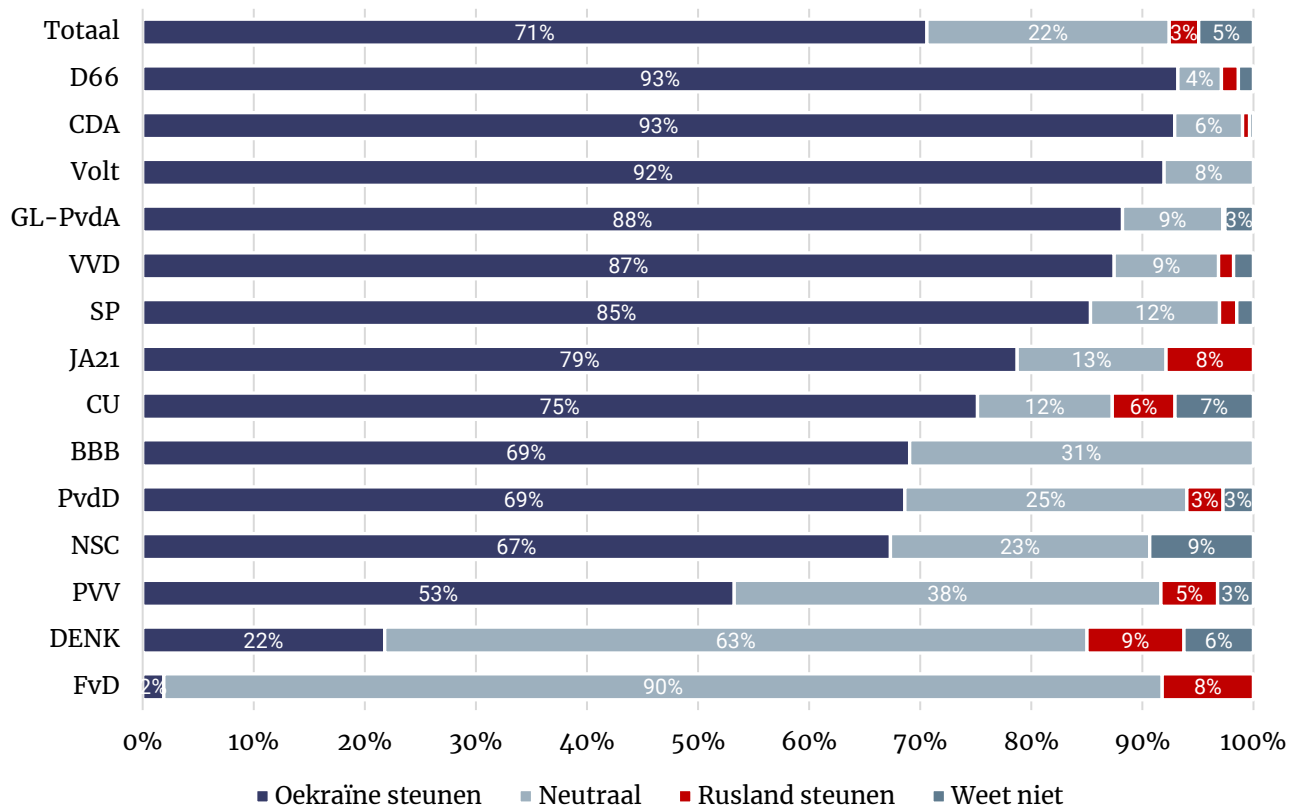
Tot slot het CDA, dat langzaam richting de 20 virtuele zetels kruipt. De christendemocraten komen nu uit op 18 zetels en hebben dat grotendeels te danken aan fractievoorzitter Henri Bontenbal. Kiezers waarderen de oprechtheid van Henri Bontenbal en zien hem als betrouwbaar. Het CDA wint vooral van NSC (32% van de NSC-kiezers bij TK23 zou nu CDA stemmen). Deze kiezers zeggen dikwijls dat NSC nooit met de PVV had moeten regeren.

PVV-kiezers sterker verdeeld over oorlog dan andere kiezersgroepen

Een ruime meerderheid van iedere kiezersgroep is eensgezind over de gewenste rol van Nederland t.o.v. de oorlog. Kiezers van DENK en FvD verlangen een neutrale positie. Andere kiezersgroepen willen Oekraïne steunen. Kiezers van de PVV zijn het sterkst verdeeld (53% is voor steun aan Oekraïne, 38% wil neutrale positie).

Figuur 3: Moet Nederland Oekraïne zo veel mogelijk steunen, Rusland zo veel mogelijk moet steunen of geen enkele partij moet steunen? (naar huidige politieke voorkeur)

‘Geef dit aan op een schaal van 1 (Oekraïne zo veel mogelijk steunen) tot 7 (Rusland zo veel mogelijk steunen). 4 betekent dat Nederland geen van beide landen moet steunen. U kunt ook een tussenliggend getal kiezen.’ Basis: allen (n = 2.127).

Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

Veel kiezers zien PVV als pro-Russisch

Door vervolgens ook aan kiezers te vragen om partijen in te delen op dezelfde schaal (1 = Oekraïne steunen, 4 = geen land steunen, 7 = Rusland steunen) ontstaat een interessant beeld. Figuur 4 toont de gemiddelde positie van de negen voorgelegde partijen. Het poppetje toont waar de gemiddelde Nederlandse kiezer (score van 2,3) zelf staat. Het gros van de partijen staat dus iets sterker aan de Oekraïense kant (D66, GL-PvdA, VVD en CDA) of iets sterker aan de neutrale kant (PvdD, SP en NSC) dan de kiezer. Twee partijen wijken echter sterk af. FvD wordt duidelijk ingeschat als pro-Russisch (5,3). De PVV zit minder duidelijk in die hoek, maar ook van deze partij zeggen kiezers vaker dat ze aan de kant van Rusland dan aan die van Oekraïne staan (score van 4,3). Het gat tussen Nederlandse kiezer en de gepercipieerde positie van de PVV is daarmee fors.

Figuur 4: En welke uitspraak past het meest bij de mening van de volgende partijen, denkt u?

Gemiddelde score op schaal van 1 (Oekraïne zo veel mogelijk steunen) tot 7 (Rusland zo veel mogelijk steunen). 4 betekent dat Nederland geen van beide landen moet steunen.

Getoond in de figuur: gemiddelde perceptie partijen (logo) en plek kiezer (poppetje).

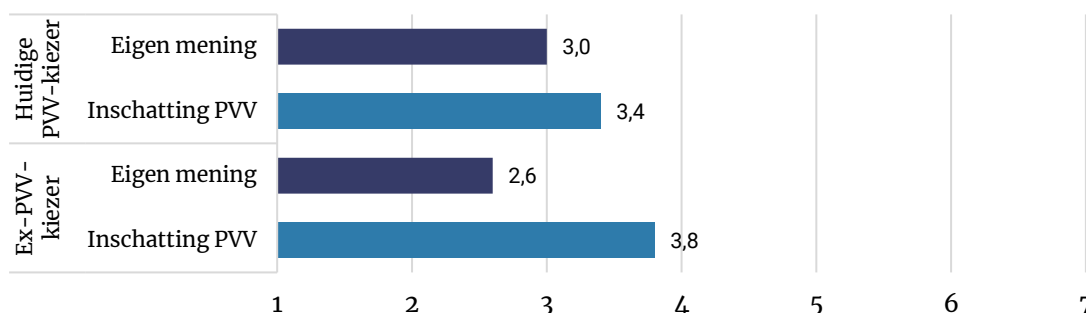
Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

Kiezer die PVV rug heeft toegekeerd ziet partij als meer pro-Rusland dan zichzelf

Kiezers van de PVV hebben zelf een gemiddelde score van 3,0 (dat wil zeggen dat ze iets vaker aan de kant van Oekraïne staan (53%) dan dat ze een neutrale positie innemen (38%)) terwijl ze de partij inschatten als 3,4. Ze schatten hun partij dus iets vaker als neutraal in, maar het verschil is beperkt. Kiezers die in 2023 op de PVV stemden maar nu niet meer staan hier anders in. Zij zijn zelf nog sterker pro-Oekraïne (score 2,6) dan huidige PVV'ers (3,0) en schatten de PVV iets vaker als pro-Russisch in (score 3,8). Ze plaatsen de PVV bijna precies in het midden: noch Oekraïne, noch Rusland steunen.

Figuur 5: Welke uitspraak past het meest bij uw mening? / Welke uitspraak past het meest bij de PVV?

Geef dit aan op een schaal van 1 tot 7. 1 betekent dat de partij Oekraïne zoveel mogelijk wil steunen, 7 betekent dat de partij Rusland zo veel mogelijk wil steunen. 4 betekent dat de partij zich niet wil bemoeien met de oorlog. U kunt ook een tussenliggend getal kiezen

Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

Oekraïne vormt electoraal probleem voor PVV...

Zo lijkt het er steeds meer op dat de oorlog tussen Oekraïne en Rusland een electoraal probleem vormt voor de PVV. Ten eerste omdat de gemiddelde kiezer de PVV als licht pro-Rusland inschat, terwijl de kiezer zelf duidelijk aan de kant van Oekraïne staat. Kiezers die deze afstand voelen en eerder wél op de PVV stemden hebben inmiddels vaak een andere voorkeur, zo blijkt uit figuur 5.

Ten tweede zijn PVV-kiezers zelf veel sterker verdeeld over de materie dan andere kiezers. Dat blijkt bijvoorbeeld ook uit het feit dat 41 procent van de PVV'ers voor het Europese ReArm-plan is en 38 procent tegen. Andere kiezersgroepen zijn doorgaans in ruime mate voor of tegen het plan. Het kan dus zijn dat duidelijkere stellingname van de PVV op dit terrein de partij stemmen zal kosten van ofwel haar pro-Oekraïense kiezers ofwel de kiezers er voor pleiten dat Nederland zich niet bemoeit met de oorlog.¹

...en biedt een opening voor de traditionele bestuurspartijen met leiderschap en/of lef

De politieke leiders die zich de afgelopen weken nadrukkelijk hebben uitgesproken voor het Europees defensieplan ('ReArm Europe') en 'durf' hebben getoond in de ogen van de kiezers, worden daarvoor gewaardeerd. In de eerste plaats vindt ruim de helft van de Nederlanders (56%) dat Nederland moet meedoen met het nieuwe defensieplan van de Europese Commissie.

In de tweede plaats zien we dat premier Dick Schoof, Dilan Yesilgöz, Frans Timmermans en Henri Bontenbal – allen leiders die zich hard hebben gemaakt voor Oekraïne en het Europese defensieplan, en – met uitzondering van Schoof – allen leiders van de oude middenpartijen: VVD, GL-PvdA en CDA.

Dick Schoof is niet iemand die heel sterke emoties oproept, maar in het geopolitieke debat wordt hij gewaardeerd omdat hij boven de partijen staat en zijn eigen pad durft te trekken. Ook **Dilan**

¹ Maar, zie ook: [Blog. Van corona tot Oekraïne: hoe de PVV positie kiest tijdens crises - Ipsos I&O Publiek](#)

Yesilgöz wordt geloofd omdat ze een eigen koers durft te varen op het gebied van defensie, Oekraïne en Europa, en op dit punt afstand neemt van haar coalitiepartners. Haar bezoek aan Zelensky is niet onopgemerkt gebleven en ook dit wordt duidelijk gewaardeerd. **Frans Timmermans** krijgt doorgaans vrij veel kritiek, met name van rechts, maar nu zien we dat ook (sommige) kiezers van CDA en VVD hem beginnen te waarderen vanwege zijn internationale ervaring. **Henri Bontenbal** is nog steeds de best gewaardeerde politicus van Nederland omdat kiezers hem duidelijk, rustig, fatsoenlijk en betrouwbaar vinden, soms krijgt hij ook positieve kwalificaties met betrekking tot zijn geopolitieke stellingname.

Opvallend is dat **Geert Wilders** door slechts 9 procent wordt genoemd als leidend op het gebied van internationale veiligheid. **Pieter Omtzigt**, die een nadrukkelijke rol speelde in het ReArm-debat, wordt nog minder vaak genoemd (4%).

Dit alles resulteert – voor het eerst sinds lange tijd – in andere electorale verhoudingen, wellicht zien we hier een voorzichtig herstel van het politieke midden.

Onderzoeksverantwoording

Dit onderzoek vond plaats van vrijdag 14 tot maandagochtend 17 maart 2025. Er was geen opdrachtgever. In totaal werkten $n = 2.127$. Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De steekproef is grotendeels getrokken in het I&O Research Panel. Een deel ($n = 199$) deed mee via PanelClix. Dit zijn voornamelijk jongeren, lager opgeleiden en respondenten met een niet-westerse achtergrond.

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in november 2023. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van $n=2.000$ en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.

1 Zetelpeiling

1.1 Zetelpeiling: verlies voor PVV; winst voor VVD en GL-PvdA

In de Ipsos I&O-zetelpeiling van maart 2025 zien we verlies voor de PVV en herstel van de (oude) middenpartijen.

De PVV kan nu rekenen op 30 zetels waarmee de partij vier zetels verliest t.o.v. februari en zeven zetels in vergelijking met de uitslag van november 2023.

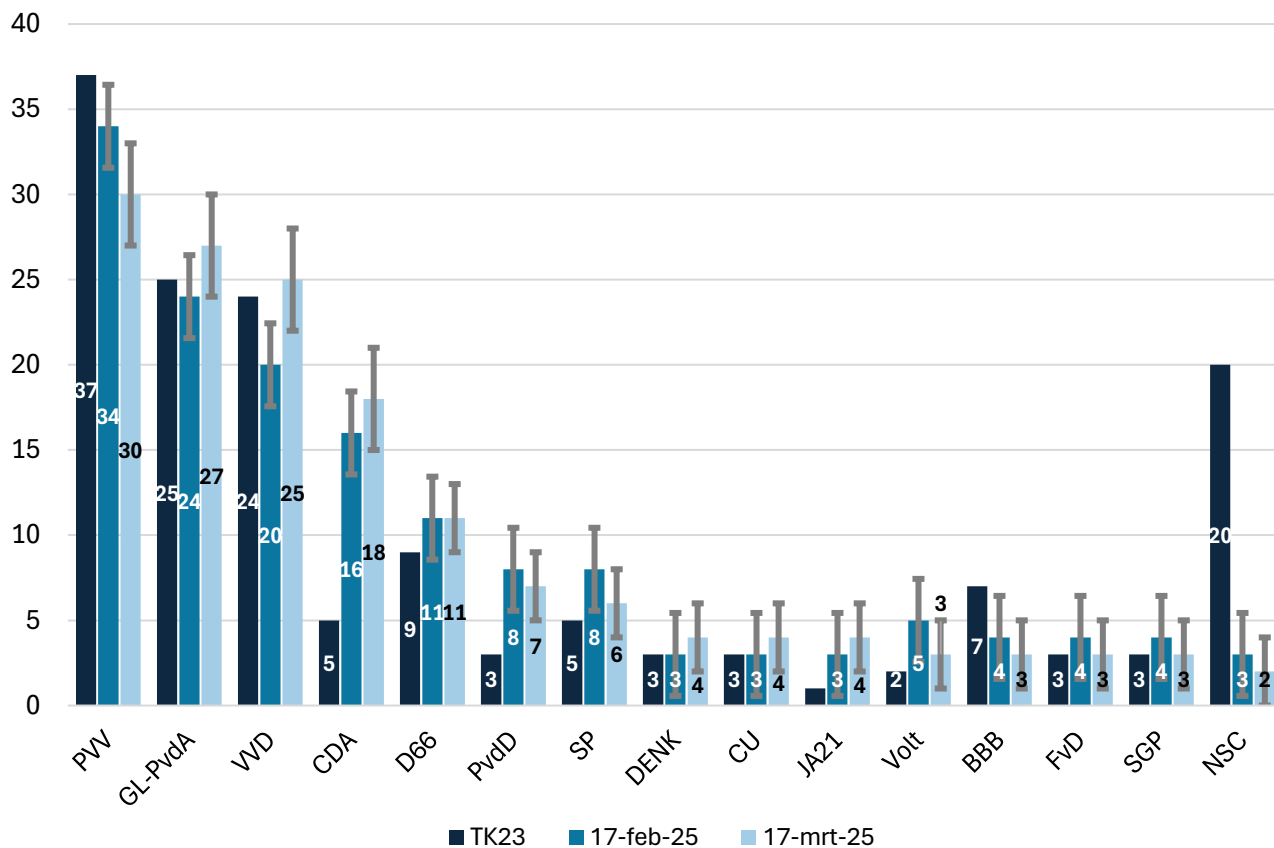
Naaste achtervolgers GL-PvdA (27, +3) en VVD (25, +5) winnen juist en staan nu virtueel zeer dichtbij de PVV. De VVD is daarmee nu de enige coalitiepartij die op winst staat.

Het CDA (5 zetels in de Kamer, 18 zetels in de peiling) en JA21 (1 zetel in de Kamer, nu 4 zetels) blijven ook gestaag stijgen. De Partij voor de Dieren (van 3 naar 7) staat eveneens op winst.

Figuur 1.1: Zetelpeiling Ipsos I&O 17 maart 2025 (zetels)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.950).

Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

Tabel 1.1: Zetelpeiling Ipsos I&O 17 maart 2025 (percentages en zetels)

“Op welke partij zou u op dit moment stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen?”

Basis: heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.950).

Partij	Percentage	Marges	Zetels	Marges
PVV	19,2%	(17,4; 21)	30	+/- 3
GL-PvdA	16,9%	(15,2; 18,6)	27	+/- 3
VVD	15,5%	(13,8; 17,2)	25	+/- 3
CDA	11,2%	(9,7; 12,7)	18	+/- 2
D66	7,2%	(6; 8,4)	11	+/- 2
SP	4,3%	(3,4; 5,2)	6	+/- 2
Partij voor de Dieren	4,3%	(3,4; 5,2)	7	+/- 2
DENK	3,1%	(2,3; 3,9)	4	+/- 2
JA21	2,7%	(1,9; 3,5)	4	+/- 2
ChristenUnie	2,6%	(1,9; 3,3)	4	+/- 2
FvD	2,4%	(1,7; 3,1)	3	+/- 2
BBB	2,3%	(1,6; 3)	3	+/- 2
Volt	2,3%	(1,6; 3)	3	+/- 2
SGP	2,2%	(1,5; 2,9)	3	+/- 2
NSC	1,7%	(1,1; 2,3)	2	+/- 1

Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

1.2 Belangrijke onderwerpen

Net als in de voorbije maanden speelt het thema *immigratie/asiel* de meest prominente rol voor kiezers bij hun stemkeuze. Drie op tien (29%) noemen dit thema. Daarna volgt *waarden en normen* (24%). De enige significante wijziging t.o.v. februari is de *oorlog in Oekraïne*. Elf procent noemt dit thema, een stijging van zeven procentpunt.

Voorals kiezers van FvD (47%), CDA (20%) en VVD (17%) noemen dit thema.

Tabel 1.2: Welke van de volgende onderwerpen spelen een belangrijke rol in uw keuze voor <voorkeurspartij>?

Maximaal 3 antwoorden mogelijk. Basis: heeft partij van eerste voorkeur (n = 1.950).

Onderwerp	Juni '24	September '24	December '24	Januari '25	Februari '25	Maart '25
Immigratie / asiel	37%	35%	32%	30%	29%	29%
Waarden en normen	24%	18%	26%	24%	24%	24%
Woningmarkt / betaalbare woningen / huren	21%	27%	21%	19%	20%	18%
Klimaatverandering	23%	18%	19%	19%	19%	18%
Gezondheidszorg	19%	19%	17%	15%	17%	16%
Armoede(bestrijding) / sociale voorzieningen	13%	17%	16%	17%	16%	15%
Veiligheid / tegengaan criminaliteit	15%	16%	15%	16%	14%	14%
Economie/ overheidsfinanciën	11%	10%	13%	13%	13%	14%
Europese Unie	15%	12%	13%	12%	13%	13%
Bescherming van de rechtsstaat	9%	9%	10%	10%	10%	11%
Oorlog in Oekraïne	5%	6%	5%	5%	4%	11%
Ethische zaken (euthanasie, abortus, LHBTIQ+)	9%	7%	10%	10%	9%	10%
Defensie	5%	6%	5%	6%	6%	9%
Onderwijs	9%	12%	12%	10%	9%	8%
Natuur	9%	8%	7%	8%	9%	8%
Inspraak en democratie	7%	6%	6%	7%	8%	7%
Werkgelegenheid	4%	6%	6%	5%	6%	6%
Tegengaan van discriminatie	5%	3%	6%	4%	2%	6%
Oorlog in Israël/Palestina	5%	4%	6%	5%	5%	5%
Polarisatie	5%	4%	5%	6%	4%	4%
Landbouw	8%	6%	6%	6%	6%	4%
Dreiging van terrorisme	4%	5%	4%	5%	3%	4%
Digitale (on)veiligheid (opkomst van AI, etc.)	1%	1%	*	2%	1%	2%
Anders	3%	3%	3%	2%	3%	2%
Weet ik niet	2%	5%	4%	7%	7%	6%

Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

1.3 Switchmotieven

PVV verliest door niet nagekomen beloftes en Oekraïne

De PVV is zeven virtuele zetels kwijt ten opzichte van de huidige verdeling in de Tweede Kamer. Uitgeweken PVV'ers stappen vooral over naar VVD (8% van de kiezers die in november 2023 PVV stemden kiezen nu voor de VVD) en JA21 (5%). Deze kiezers vinden vooral dat de PVV haar eerder gemaakte beloftes niet nakomt, zonder duidelijk te maken welke beloftes dit precies zijn.

Concreter zijn kiezers over defensie en internationale veiligheid. Een substantieel deel van de kiezers die de PVV de rug toekeren vinden dat de partij zich te negatief opstelt ten opzichte van Oekraïne, en menen dat dit de eigen veiligheid niet ten goede komt. Tot slot klinkt er ook kritiek op de PVV-bewindslieden die als onkundig worden ingeschat.

“Ja21 is voor mij een veilige haven. Een betrouwbare partij, helaas wel te klein.

Voor wat betreft de PVV vind ik het beleid wat ze nu voeren rondom de bescherming van Oekraïne een groot probleem. De standpunten van de PVV zijn niet in het belang van onze veiligheid.”

- Zou nu JA21 stemmen

“Standpunten van de PVV hebben tot dusver geen enkel resultaat bereikt.

Voor een rechts denkend mens is er niet veel keuze, vandaar de VVD.”

- Zou nu VVD stemmen

“PVV heeft me teleurgesteld met de onkundige mensen”

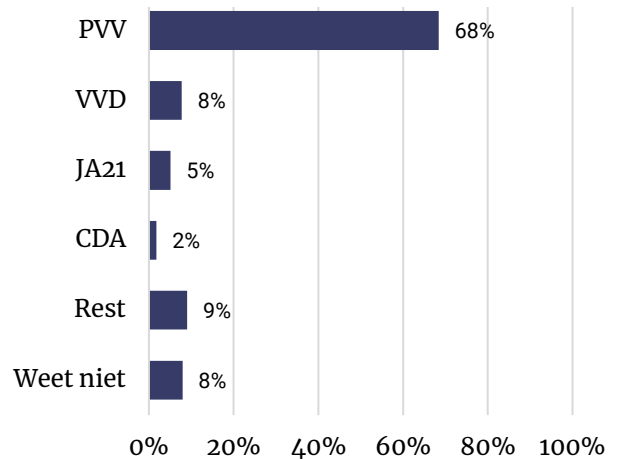
- Zou nu VVD stemmen

VVD profiteert van focus op internationale veiligheid

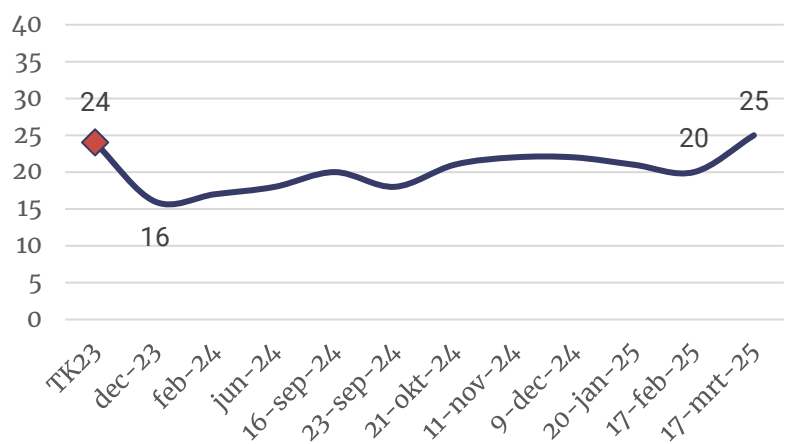
De VVD heeft er sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 niet zo goed voorgestaan als nu. De liberalen winnen vooral van PVV (11% van de huidige VVD'ers stemde bij TK23 PVV) en NSC (10%). Ten opzichte van verleden maand stappen ook relatief veel BBB'ers over.

Kiezers waarderen de stabiliteit die de partij uitstraalt, alsmede de ervaren en kundige bestuurders. Dat de partij als enige coalitiepartij tegen de

Figuur 1.1: Huidige stemvoorkeur PVV-kiezers TK23 Basis: stemde PVV bij TK23 (n = 410)

Figuur 1.2: Zetels VVD in zetelpeilingen Ipsos I&O sinds

motie-Eerdmans² stemde legt de partij geen windeieren. Kiezers die eerder op een andere coalitiepartij stemden waarderen de pro-Oekraïense stellingname van de VVD en stappen over. Een enkele kiezer noemt dat Yesilgöz overkomt ‘als staatsvrouw’.

“De VVD legt de premier niet aan banden en was de enige coalitiepartij die voor de Europese leningen waren. NSC toch weer een beetje gemiep.”

- Zou nu VVD stemmen, vorige maand NSC

“Ik vind dat de BBB te moeilijk doet over de steun aan Oekraïne.”

- Zou nu VVD stemmen, vorige maand BBB

“Stabiliteit en politieke ervaring als regeringspartij.”

- Zou nu VVD stemmen, in 2023 PVV

Ontwikkelt GL-PvdA zich tot geloofwaardig alternatief?

Vorige week kondigden GroenLinks en PvdA volgend jaar op te willen gaan in een nieuwe partij. Dit lijkt vooralsnog niet tot veel extra stemmen te leiden. Kiezers noemen dit voornemen zelden expliciet als reden om naar de partij over te stappen. Andersom verliest de partij er ook geen stemmen mee. Het lijkt erop dat GL-PvdA kiezers de samenwerking al als een gegeven beschouwen.

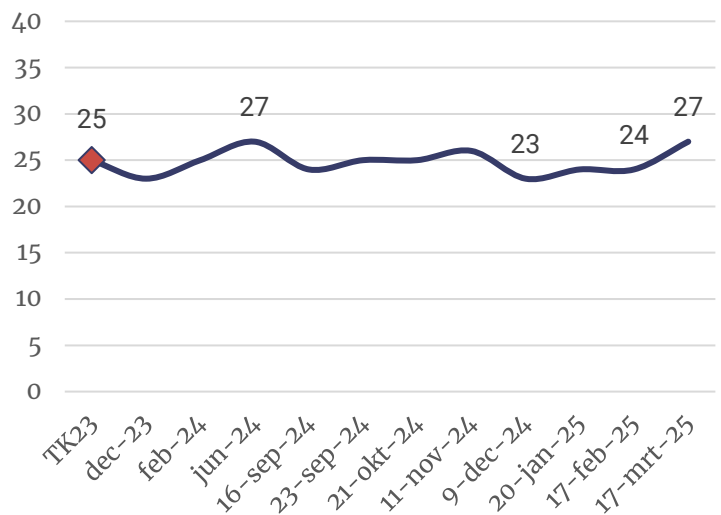
GL-PvdA lijkt wel wat te winnen door hoe de partij – en met name Frans Timmermans – zich opstelt m.b.t. de oorlog in Oekraïne en de Europese veiligheid.

De meest genoemde reden om naar GL-PvdA te switchen is dat de partij wordt gezien als redelijk alternatief op de rechtse politieke wind. Toch is het nog te vroeg om te spreken van een trend. Sinds de Tweede Kamerverkiezingen fluctueert GL-PvdA tussen de 23 en 27 zetels. De drie gewonnen zetels komen van NSC, D66, SP en de Partij voor de Dieren.

“De huidige situatie in de politiek vraagt een krachtig tegenspel. En dan telt ook het aantal stemmers. Ik kies dus voor versterking van links.”

- Zou nu GL-PvdA stemmen, stemde bij TK23 D66

Figuur 1.3: Zetels GL-PvdA in zetelpeilingen Ipsos I&O sinds

² De motie-Eerdmans riep de regering op om niet deel te nemen aan het ReArm Europe-plan: [Kamerstuk 21501-20, nr. 2207 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen](#). Zie ook paragraaf 4.8.

“Dit is momenteel de grootste linkse partij en is voor mij de meest strategische keuze als tegenantwoord op de rechtse kiezers.”

- Zou nu GL-PvdA stemmen, stemde niet bij TK23

“Meer oog voor een sterk Europa en de veiligheid die daarvoor nodig is.”

- Zou nu GL-PvdA stemmen, stemde VVD bij TK23

Ik vind niets echt minder goed aan D66, maar ik vind de rol die Timmermans nu in de Europese veiligheids crisis op zich heeft genomen uitmuntend, premierwaardig.

- Zou nu GL-PvdA stemmen, stemde vorige maand D66

JA21 groeit door ontevreden PVV'ers

JA21 slaagt er steeds beter in zich op te stellen als vluchtheuvel voor teleurgestelde PVV'ers. Bijna de helft van de huidige JA21-kiezers stemde in november 2023 nog op de partij van Wilders. Deze kiezers zijn van mening dat de PVV haar beloften niet nakomt en zien JA21 als een realistischere partij.

Ook het Oekraïne-standpunt van de PVV wordt genoemd. Opvallend daarbij is dat naar JA21 overstappende kiezers hun nieuwe partij lijken te percipiëren als meer pro-Oekraïne ondanks de motie Eerdmans van vorige week, die juist opriep tegen het plan te stemmen.

“Vind de hele regering nu niet goed lopen
Ja21 is ook n rechtse partij met goede standpunten”

- Had vorige maand een voorkeur voor PVV

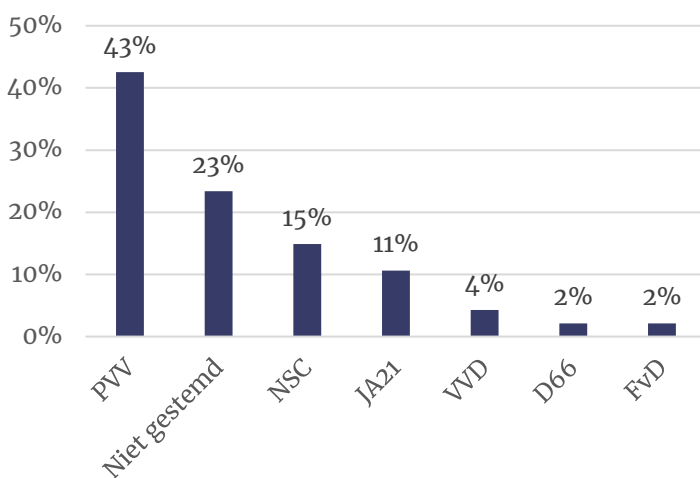
“Het rechtse kabinet met de PVV verreweg als grootste partij is totaal niet daadkrachtig.”

- Had vorige maand een voorkeur voor PVV

“De negatieve houding van de PVV jegens Oekraïne is voor mij toch te storend geworden.”

- Stemde PVV bij TK23

Figuur 1.4: Stemgedrag bij TK23 van huidige JA21-kiezers
Basis: heeft nu voorkeur voor JA21 (n = 51).

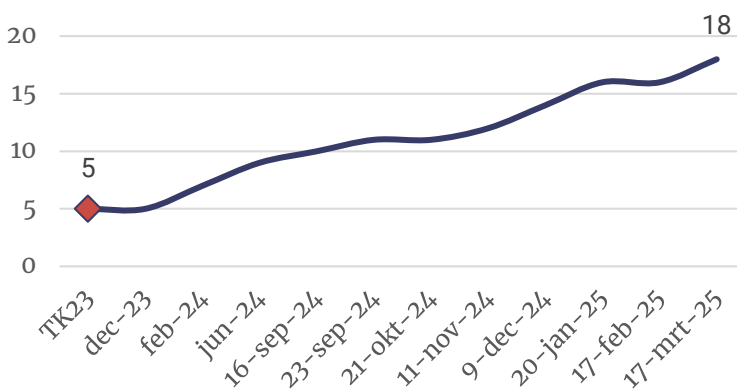

CDA blijft stijgen door “betrouwbare” Bontenbal

Het CDA blijft het goed doen en komt in deze peiling uit op 18 zetels. Een stijging van dertien t.o.v. de huidige verdeling in de Kamer. CDA wint vooral veel kiezers van NSC. Een derde (32%) van de kiezers die in november 2023 NSC stemden, opteert nu voor het CDA. Deze kiezers zeggen dikwijls dat NSC nooit met de PVV had moeten regeren.

Ook wint de partij kiezers van de andere coalitiepartijen. Zij hebben met elkaar gemeen dat ze teleurgesteld zijn over de huidige koers van de regering en in het CDA een redelijk alternatief zien met een zeer populaire fractievoorzitter. Kiezers waarderen de oprechtheid van Henri Bontenbal en zien hem als betrouwbaar (zie ook hoofdstuk 3).

Figuur 1.5: Zetels CDA in zetelpeilingen Ipsos I&O sinds TK23

“Met name de vertegenwoordiging van Bontenbal, dit geeft een eerlijke betrouwbare indruk van de partij”

- Zou nu CDA stemmen, stemde bij TK23 VVD

“Heel de wereld staat in brand en in plaats van eenheid uit te stralen zitten ze verder te ruziën. Op dit moment hadden ze Schoof moeten steunen bij de toezegging van 3,5 miljard. CDA is momenteel de enige partij in de kamer die stabiliteit uitstraalt.”

- Zou nu CDA stemmen, had vorige maand een voorkeur voor PVV

“NSC had niet met deze coalitie moeten meedoen. De normen en waarden van het CDA spreken aan, alsook de kalme lijsttrekker.”

- Zou nu CDA stemmen, stemde bij TK23 NSC

1.4 Kiezersbewegingen sinds TK23

Onderstaande tabel toont de bewegingen die kiezers hebbe doorgemaakt sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2023. NSC (9%) en BBB (33%) zijn de enige partijen die er niet in slagen minstens de helft van hun kiezers vast te houden.

GL-PvdA weet veel kiezers van NSC (6% van de NSC-kiezers van TK23 zou nu GL-PvdA stemmen), D66 (9%), SP (13%) en PvdD (13%) weg te halen. VVD haalt kiezers weg bij van NSC (12%) en BBB (13%), terwijl CDA profiteert van weggelopen NSC'ers (31%) en VVD'ers (11%).

Tabel 1.3: Kiezersbewegingen sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2023

Blauw = partij weet meer dan 50% kiezers vast te houden. Rood = partij weet niet meer dan 50% kiezers vast te houden. Groen = minstens 10% partij switcht naar andere partij.

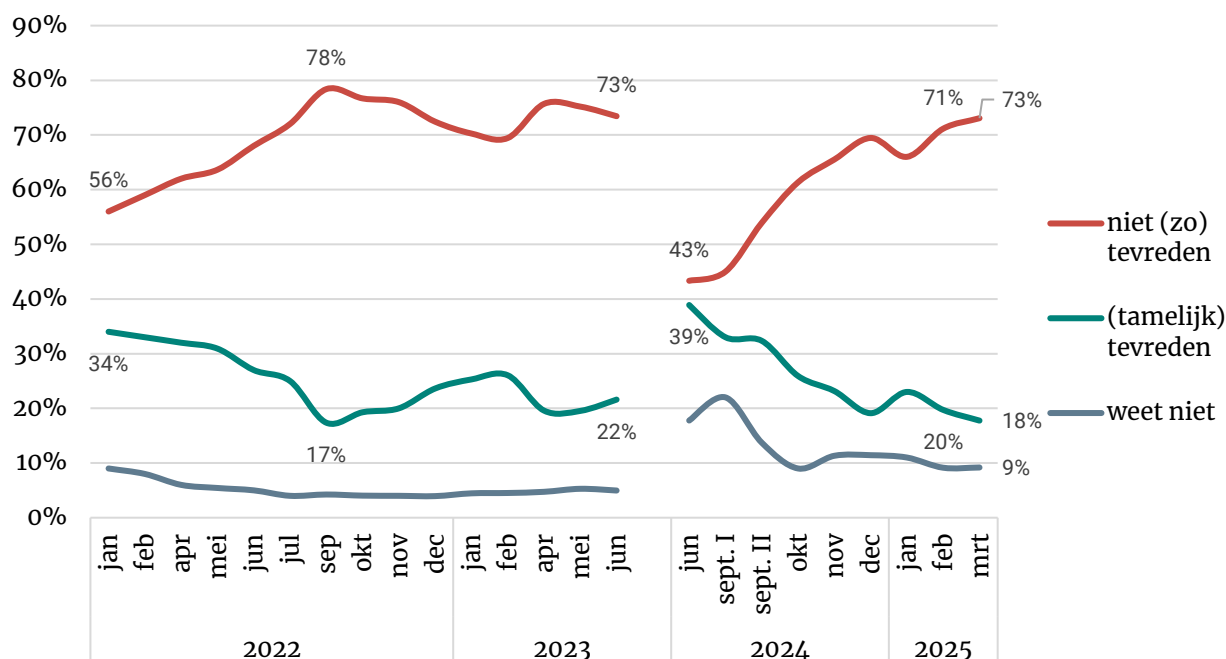
Voorkeur nu	Totaal	Stem bij TK23												
		PVV	GL-PvdA	VVD	NSC	D66	BBB	CDA	SP	DENK	PvdD	FvD	SGP	CU
PVV	16%	68%	1%	5%	7%	1%	8%	5%	3%		2%	6%		1%
GL-PvdA	14%	1%	77%	2%	6%	9%	3%		13%	3%	13%		2%	2%
VVD	13%	8%		70%	12%	3%	13%	4%	1%					
NSC	1%	1%			9%	1%			4%					
D66	6%		4%	3%	2%	69%	3%		2%				3%	
BBB	2%	1%		1%	1%	1%	33%							2%
CDA	9%	2%	2%	11%	31%	2%	16%	80%	8%		4%		3%	9%
SP	4%	1%	4%	1%	5%		7%	4%	58%					
DENK	3%		1%		1%	1%				94%				2%
PvdD	4%	1%	5%		1%						79%			
FvD	2%	1%										82%		
SGP	2%				1%								6%	83%
CU	2%				3%			2%						7%
Volt	2%		2%	2%	3%	2%			1%		2%			1%
JA21	2%	5%		1%	3%	1%						3%		
Anders	2%	2%			1%		4%		2%					
Weet niet	15%	8%	3%	4%	15%	9%	13%	6%	7%	3%		4%	2%	2%

2 Kabinet

2.1 Tevredenheid met kabinet daalt weer

Drie op de vier (73%) Nederlanders zijn nu ontevreden over het kabinet. Dat is net zoveel als verleden maand (71%), maar over de langere termijn bekeken loopt de tevredenheid nog steeds terug. Achttien procent is nu wél tevreden. De laatste keer dat zo weinig mensen tevreden waren over het kabinet was in september 2022 (destijds ging het om Rutte IV).

Figuur 2.1: Hoe tevreden of ontevreden bent u met het kabinet Schoof (van PVV, VVD, NSC en BBB?)*
Basis: allen (n = 2.127).

*Tot december 2024 werd de volgende toelichting getoond: '(Op basis van wat u tot nu toe van het kabinet gezien heeft)'

Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

3 Bekendheid en waardering politici

3.1 Bekendheid

Veel is er niet veranderd aan de bekendheid van de fractievoorzitters en drie ministers (deze keer alleen de ministers die zich met buitenlands beleid bezighouden).

Bekend bij meer dan tachtig procent van de kiezers zijn: Geert Wilders, Thierry Baudet, Pieter Omtzigt, Caroline van der Plas, Frans Timmermans, Dilan Yesilgöz en Rob Jetten.

Iets bekender in vergelijking met eind vorig jaar zijn Joost Eerdmans (JA21, van 58 naar 64%), Ruben Brekelmans (VVD, minister van Defensie: van 17 naar 26%) en Caspar Veldkamp (NSC, minister van Buitenlandse Zaken: van 9 naar 19%).

Tabel 3.1: Bekendheid fractievoorzitters en ministers

'Welke van onderstaande politici kent u?' Basis: allen (n = 2.127).

	Mei 2023	Aug. 2023	Juni 2024	16 sept. 2024	23 sept. 2024	21 okt. 2024	11 nov. 2024	17 mrt. 2025
Geert Wilders	94%	95%	96%	91%	93%	93%	93%	92%
Thierry Baudet	91%	92%	90%	90%	87%	88%	88%	88%
Pieter Omtzigt	86%	90%	93%	88%	87%	88%	88%	88%
Caroline van der Plas	86%	88%	93%	85%	86%	88%	88%	87%
Frans Timmermans		84%	90%	83%	85%	85%	85%	85%
Dilan Yesilgöz		77%	90%	82%	85%	85%	85%	84%
Rob Jetten		84%	88%	80%	83%	82%	82%	83%
Henri Bontenbal		48%	68%	61%	63%	62%	63%	65%
Joost Eerdmans	61%	63%	64%	59%	58%	60%	58%	64%
Esther Ouwehand	51%	55%	72%	61%	60%	60%	60%	63%
Mirjam Bikker	22%	36%	53%	43%	47%	43%	44%	46%
Laurens Dassen	36%	40%	49%	45%	45%	44%	43%	45%
Jimmy Dijk			25%	28%	30%	29%	30%	31%
Stephan van Baarle			32%	24%	26%	24%	26%	27%
Chris Stoffer			30%	22%	25%	22%	22%	24%
Ministers								
Dick Schoof (partijloos, AZ, premier)			44%	70%	78%	79%	81%	86%
Ruben Brekelmans (VVD, Defensie)			11%	18%	16%	16%	17%	26%
Caspar Veldkamp (NSC, Buitenlandse Zaken)			2%	8%	9%	8%	9%	19%
Geen van bovenstaande			2%	5%	4%	4%	3%	4%

Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

3.2 Beoordeling

Henri Bontenbal is nog steeds de meest gewaardeerde politicus van Nederland, hij krijgt nu gemiddeld een 6,4 van de kiezers. Nog steeds opvallend is de gelijkmatige waardering die hij krijgt: kiezers van bijna alle partijen geven hem een 6 of een 7; zijn eigen achterban geeft hem een 8,2. Alleen kiezers van PVV (5,2), DENK (4,1) en FvD (2,8) geven hem een onvoldoende.

VVD-leider Dilan Yesilgöz is de enige leider die een significant hogere waardering krijgt dan drie maanden geleden (van 4,9 naar 5,4) en ze is de enige coalitieleider die hoger dan een 5 scoort. Ook kiezers van CDA, PVV, JA21 en BBB waarderen haar (5,7 tot 6,3).

Geert Wilders zakt juist steeds iets verder weg. De daling ten opzichte van december van 4,4 naar 4,2 is niet significant, maar in de zomer van 2024 scoorde hij op of boven de 5, dus op de langere termijn daalt zijn waardering.

Iets vergelijkbaars zien we voor Caroline van der Plas: van een 5,6 in 2023 naar een 4,3 nu.

Van de ministers scoren premier Dick Schoof en Ruben Brekelmans (Defensie) het hoogst: een 5,7. Schoof wordt door weinig kiezersgroepen heel goed gewaardeerd (een 6,7 door de VVD-kiezers) maar ook door weinig kiezersgroepen laag. Alleen linkse kiezers (GL-PvdA, SP, PvdD, DENK) en FvD-kiezers geven hem een onvoldoende.

Tabel 3.2: Waardering fractievoorzitters en ministers

'Hieronder ziet u een aantal politici die u (van naam) kent. Kunt u aangeven – met een cijfer van 1 tot 10 – hoe u deze politicus waardeert?' Basis: bekend met politicus.

	Sept. 2023	Juni 2024	16 sept. 2024	23 sept. 2024	21 okt. 2024	11 nov. 2024	9 dec. 2024	17 mrt. 2025
Fractieleders								
Henri Bontenbal	5,0	6,2	6,1	6,1	6,3	6,2	6,3	6,4
Mirjam Bikker	5,3	5,8	5,9	5,5	6,1	6,0	5,8	5,8
Dilan Yesilgöz	6,2	5,5	5,4	5,0	5,0	5,0	4,9	5,4
Jimmy Dijk		6,0	5,7	5,3	5,6	5,7	5,4	5,4
Chris Stoffer			5,1	5,2	5,6	5,6	5,4	5,1
Laurens Dassen			5,2	4,9	5,2	5,2	5,2	5,0
Rob Jetten			5,1	4,8	5,0	5,0	4,9	5,0
Esther Ouwehand			4,9	4,6	4,9	4,9	4,9	4,7
Joost Eerdmans			4,7	4,4	4,8	4,8	4,8	4,7
Frans Timmermans	4,8	4,4	4,4	4,3	4,4	4,4	4,4	4,6
Pieter Omtzigt	7,3	5,6	5,2	5,0	4,8	4,6	4,4	4,5
Caroline vd Plas	5,6	5,2	5,2	4,9	5,1	5,0	4,8	4,3
Geert Wilders	4,8	5,2	5,0	4,9	4,6	4,5	4,4	4,2
Stephan van Baarle	5,0		3,9	3,8	4,0	3,8	3,8	3,7
Thierry Baudet	5,3		2,3	2,5	2,4	2,4	2,4	2,3
Ministers								
Dick Schoof		6,7	6,6	6,1	6,3	6,2	5,8	5,7
Ruben Brekelmans		5,9	6,1	6,2	6,2	6,1	5,9	5,7
Caspar Veldkamp		6,3	6,5	6,5	5,7	6,1	5,8	5,5

Bron: Ipsos I&O, 19 maart 2025

3.3 Leiderschap op defensie, vrede en veiligheid

Op de vraag welke politici op een goede manier leiderschap tonen op het gebied van defensie, vrede en internationale veiligheid, wordt premier **Dick Schoof** – met 29 procent – het vaakst genoemd. Ook hier is de steun voor Schoof relatief breed. VVD- en CDA-kiezers noemen hem het vaakst (46 en 45%), maar ook drie op tien D66-, PVV-, BBB-kiezers kiezen hem.

Na Schoof wordt **Dilan Yesilgöz** het vaakst genoemd om haar geopolitieke leiderschap: door 22 procent. Zes op tien VVD-kiezers noemen haar, maar ook een op drie CDA- en NSC-kiezers zijn enthousiast.

Daarna volgen **Frans Timmermans** en **Henri Bontenbal** met elk 18 procent. **Timmermans** wordt genoemd door de helft van de GL-PvdA-kiezers. Een derde van de D66-kiezers en een kwart van de CDA-kiezers.

Bontenbal wordt eveneens door de helft van zijn eigen achterban genoemd, daarnaast door een kwart van de VVD- en D66-kiezers.

Opvallend: **Geert Wilders** wordt door slechts 9 procent genoemd als leidend op het gebied van defensie, vrede en internationale veiligheid. Alleen zijn eigen kiezers noemen hem soms.

Ook opvallend: **Pieter Omtzigt**, die een nadrukkelijke rol speelde in het ReArm-debat, wordt nog minder vaak genoemd (4%). Zijn kiezers (hoewel nog maar een kleine groep dus indicatief) noemen Dick Schoof en Dilan Yesilgöz (die er anders in staan) vaker dan Omtzigt.

Tabel 3.3: Leiderschap o.g.v. internationale veiligheid

‘Als u denkt aan alles wat er nu gebeurt op het gebied van de oorlog in Oekraïne, de relatie tussen Europa en de Verenigde Staten, de omgang met onze defensie. Welke politicus of politici toont of tonen op een goede manier leiderschap op het gebied van defensie, vrede en internationale veiligheid? Meerdere antwoorden mogelijk.’ Basis: allen (n = 2.127). Blauw = genoemd door minstens 20%. Groen = genoemd door minstens 40%.

	Totaal	PVV	GL-PvdA	VVD	NSC ³	D66	BBB	CDA
Dick Schoof	29%	30%	23%	46%	40%	33%	30%	45%
Dilan Yesilgöz	22%	17%	12%	59%	33%	17%	13%	37%
Frans Timmermans	18%	2%	51%	13%	6%	35%	0%	24%
Henri Bontenbal	18%	6%	18%	29%	15%	26%	6%	49%
Ruben Brekelmans	12%	5%	11%	24%	7%	15%	5%	29%
Rob Jetten	10%	0%	24%	6%	0%	39%	0%	10%
Geert Wilders	9%	38%	1%	5%	3%	1%	8%	2%
Laurens Dassen	6%	0%	15%	2%	0%	12%	0%	9%
Joost Eerdmans	5%	10%	1%	7%	10%	0%	14%	3%
Caspar Veldkamp	5%	2%	7%	5%	7%	9%	0%	12%
Pieter Omtzigt	4%	4%	4%	3%	15%	2%	0%	6%
Caroline van der Plas	4%	9%	0%	4%	3%	1%	27%	1%

³ Indicatief, n = 31

	Totaal	PVV	GL- PvdA	VVD	NSC ⁴	D66	BBB	CDA
Mirjam Bikker	4%	0%	5%	4%	2%	7%	0%	10%
Thierry Baudet	3%	5%	0%	0%	3%	0%	2%	0%
Chris Stoffer	3%	1%	0%	2%	0%	0%	5%	4%
Jimmy Dijk	2%	0%	1%	0%	0%	1%	0%	3%
Esther Ouwehand	1%	0%	2%	0%	0%	0%	2%	0%
Stephan van Baarle	1%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	0%
Anders	1%	1%	1%	0%	6%	0%	2%	1%
Geen van deze	13%	9%	14%	6%	5%	11%	8%	9%
Weet ik niet	28%	27%	24%	19%	29%	25%	38%	16%

Waarom wordt Dick Schoof gewaardeerd?

Zoals we hiervoor al zagen is Dick Schoof niet iemand die heel sterke emoties oproept, hij wordt gewaardeerd in zijn rol, maar mensen lopen niet met hem weg. In het geopolitieke debat wordt hij nu vooral als leider gezien omdat hij boven de partijen staat en zijn eigen pad durft te trekken. Zowel kiezers van de coalitiepartijen die hem noemen vinden dat prettig, maar ook kiezers van de (linkse) oppositiepartijen. Het feit dat hij de wil van de Kamer (en Geert Wilders) durft te trotseren om de veiligheid in Europa mogelijk te maken, pleit voor hem.

PVV-kiezers

- *Die man moet proberen een coalitie bij elkaar te houden, wat de moeilijkste en vreemdste regering is in jaren.*
- *Door zelf beslissingen te nemen, zonder van tevoren te weten of ieder het met hem eens is.*
- *Blijft rustig. Moet dealen met politieke partijen welke niet altijd allemaal achter hem staan.*

GL-PvdA-kiezers

- *Durft voor Europa te kiezen op het moment dat het cruciaal wordt.*
- *Eigenlijk niet...maar hij de laatste week goed bezig, door eindelijk is zijn poot stijf te houden.*
- *Misschien niet direkt goed leider maar wel iemand die in tijd van oorlog, en onrust tussen landen vanwege zijn achtergrond belangrijk kan zijn*

VVD-kiezers

- *Als partijloze premier doet hij het goed en laat zich niet met name voor het karretje van Wilders spannen*
- *Best lastig om als partijloze buitenstaander deze gelegenheidscoalitie met zoveel onervaren mensen, bijeen te houden. Hij straalt rust en kalmte uit.*
- *Buiten de Kamer /Kabinet om neemt hij besluiten in plaats van al dat oeverloze en zinloze geneuzel.*

⁴ Indicatief, n = 31

D66-kiezer

- *Dat hij ondanks dat hij regelmatig onderuit getrapt wordt toch blijft staan en zijn woordje goed kan doen. Een diplomatiek iemand. Hij houdt de kleuterklas toch goed bij elkaar.*

SP-kiezer

- *De deur Europees niet dicht gooien en de wondere wereld van Den Haag toch even op de vloer neer zetten.*

CU-kiezer

- *Gelet op de actuele situatie is het van een aantal andere kabinetsleden onverstandig om partijpolitiek te laten prevaleren. Juist Dick Schoof geeft nu, op een verrassende manier, sturing aan het schip dat op koers moet blijven. Door zijn opstelling blijft het mogelijk dat Nederland als partij aan tafel kan blijven.*

Waarom wordt Dilan Yesilgöz gewaardeerd?

De keuze voor Dilan Yesilgöz wordt vaak toegelicht met: duidelijk, standvastig, verbaal sterk en 'staat haar mannetje'. Zowel VVD- als kiezers van de oppositiepartijen waarderen het dat ze een eigen koers durft te varen op het goed van defensie, Oekraïne en Europa. Haar bezoek aan Zelensky is niet onopgemerkt gebleven – dit wordt duidelijk gewaardeerd. Enkele citaten:

VVD-kiezers

- *Als voorbeeld: zij zat gisteren aan tafel met de president van de Oekraïne, terwijl haar collega's in Den Haag aan het bakkeleien waren.*
- *Zij durft als enige als VVD binnen de huidige coalitie een ander standpunt in te nemen over defensie leningen binnen Europa*
- *Ze is onlangs nog naar Zelensky geweest om haar steun te betuigen in de oorlog tegen Rusland. Daarnaast maakt de VVD zich hard om meer internationale samenwerking m.b.t. defensie.*

GL-PvdA-kiezers

- *Begint duidelijk afstand te nemen van coalitiepartners*

Zwevende kiezer

- *Duidelijk maken dat we achter Oekraïne staan, dat er meer budget naar defensie gaat en daarmee Schoof speelruimte geven, maar tegelijkertijd wel op het budget letten.*

D66-kiezer

- *Gaat tegen de populistische coalitie partijen in en tegen de oorspronkelijke standpunten ten gunste van een duidelijke en noodzakelijke visie op gebied van veiligheid.*

Volt-kiezer

- *Vanuit de VVD wordt in elk geval meegedaan met de afspraken in Europa. Zij was gisteren ook op bezoek bij Zelensky.*

NSC-kiezer

- *Geeft het gevoel te weten waar ze het over heeft en overziet de samenhang met wat er in de wereld gebeurt en hoe dit allemaal met elkaar verbonden is*

Waarom wordt Frans Timmermans gewaardeerd?

De GL-PvdA-leider krijgt doorgaans vrij veel kritiek, met name van rechts, maar nu zien we dat ook (sommige) kiezers van CDA en VVD hem beginnen te waarderen en hun oordeel iets bijstellen, met name vanwege internationale ervaring.

GL-PvdA-kiezers

- *Frans Timmermans is momenteel on fire. Hij heeft kennis van zaken en kan haarfijn uitleggen wat er in de wereld aan de hand is, en wat er moet gebeuren om ons land hier doorheen te loodsen.*
- *Duidelijkheid over zijn wens tot een fusiepartij. gezaghebbend optreden waarbij zijn grote politieke ervaring op het Nederlandse en buitenlandse niveau duidelijk wordt, geeft richting, polariseert niet, maar zoekt verbindingen, bleek bereid tot gezamenlijke motie met VVD.*
- *Er zijn weinig politici waaraan je op dit moment het leiderschap zou toevertrouwen. Misschien aan Frans Timmermans???*

D66-kiezers

- *Door zijn ervaring weet hij als geen ander hoe hij informatie moet brengen en delen voor de camera. Hij is verbindend en heeft oog voor het grote geheel. Ik vind hem iemand die dus WEL geschikt is voor de politiek. Ik deel ook zijn waarden en normen!*
- *Eigenlijk vind ik Timmermans een betere bestuurder dan politicus. Hij heeft goede, redelijke, gemotiveerde standpunten. Hij belichaamt een menselijke, empathische stijl in de politiek. Hij heeft grondige ervaring opgedaan in de Europese politiek op een terrein waar dringend goed beleid en de wil om maatregelen te nemen nodig zijn.*

CU-kiezer

- *De goede houding voor in de huidige situatie de spanningen in Europa en de manier waarop hij dat als fractievoorzitter als steun aanreikt aan het kabinet. Hierin toont hij zich niet als een oppositie persoon/partij in de tweede kamer en dat is goede zaak.*

CDA-kiezer

- *Als persoon vind ik hem fout. Leiderschap heeft Frans Timmerman wel.*
- *Die weet wat er in de wereld gebeurt.*
- *Heeft een brede kijk op de ontwikkelingen, is goed onderlegd.*

VVD-kiezers

- *Is sterk op het internationale vlak.*
- *Ben van mening veranderd ten opzichte van vroeger. Toont nu goede leiderschap.*
- *Ervaring maar uit dit niet altijd. Als EU commissaris was hij veel beter dan als partijleider.*
- *Duidelijke mening mbt Europese samenwerking en hulp aan Ukraine*
- *Gezond verstand en lijkt een verbinding te willen maken richting VVD.*
- *Ik deel zijn mening op meerdere vlakken zeker niet, maar is wel een kundig politicus*

PVV-kiezer

- *Zou best goede leider kunnen zijn en weet wat Nederland nodig heeft*

Waarom wordt Henri Bontenbal gewaardeerd?

Bontenbal is de best gewaardeerde politicus van Nederland en wordt – samen met Timmermans, na Schoof en Yesilgöz – ook gezien als een leider op het geopolitieke vlak. Aan de toelichtingen zien we dat kiezers hem in dit rijtje zetten omdat ze hem duidelijk, rustig, weloverwogen, fatsoenlijk, betrouwbaar en correct vinden. Soms krijgt hij ook positieve kwalificaties met betrekking tot zijn geopolitieke stellingname.

CDA-kiezers

- *Alleen al de manier hoe hij spreekt als hij in een debat bij de interruptie microfoon staat, geen geslijm, heel rustig praten, geen stemverheffing, weten waar hij over praat en altijd meedenken met andere partijen.*
- *Dhr. Bontenbal staat voor een sterke Nederlandse positie binnen Europa. Nederland is een land wat veel zaken op orde heeft en zou daarom ook verantwoordelijkheid en leiderschap moeten nemen binnen de Europese Unie.*

GL-PvdA kiezer

- *De manier waarop hij zijn standpunten uitdraagt laat volgens mij zien dat het CDA op de weg terug is om een belangrijke middenpartij te worden.*

PVV-kiezer

- *De juiste uitstraling en is duidelijk en staat voor een stabiel Nederland. Mag van mij minister president worden.*

VVV-kiezer

- *Een "verademing" in het CDA, dat terecht onder zijn leiding terugkrabbelt. Hij formuleert uitstekend en zorgt ervoor dat het CDA weer een betekenisvolle middenpartij wordt.*

SGP-kiezer

- *Getuigt van realiteitszin in zijn inhoudelijke bijdragen aan het debat over de geopolitieke ontwikkelingen.*

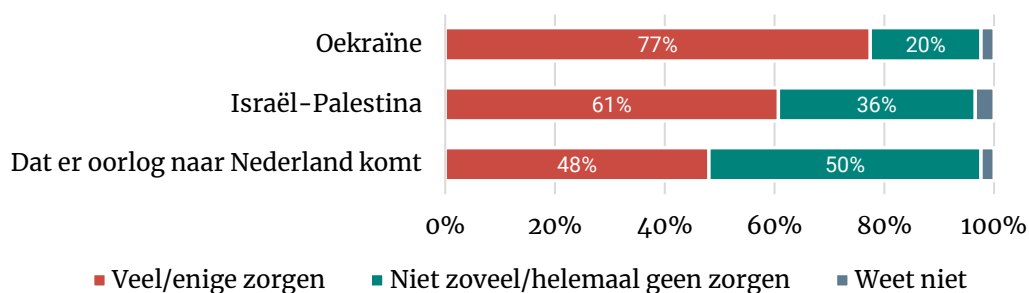
4 Internationale veiligheid

4.1 Zorgen over conflicten

Driekwart van de Nederlanders (77%) maakt zich veel of enige zorgen om de oorlog in Oekraïne. In wat mindere mate maakt men zich zorgen om het conflict tussen Israël en Palestina (61%). De helft van de Nederlanders maakt zich zorgen 'dat er oorlog naar Nederland komt' (48%).

Figuur 4.1: In hoeverre maakt u zich wel of geen zorgen over de volgende zaken?

Categorieën: De oorlog in Oekraïne, het conflict tussen Israël en de Palestijnen, dat er oorlog naar Nederland komt. Basis: gehele steekproef (n = 2.127)

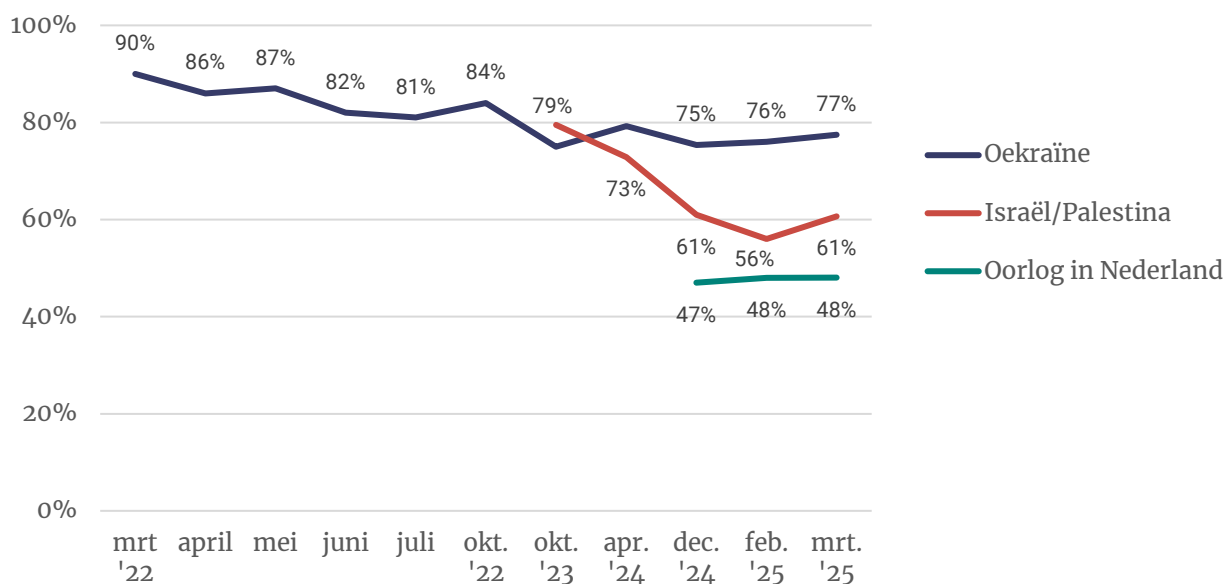

Figuur 4.2 toont de zorgen door de tijd heen. Ten tijde van de inval van Rusland in Oekraïne (maart 2022) maakten negen op de tien Nederlanders zich zorgen over deze oorlog. Sinds oktober is dit aandeel ongeveer gelijk. Echter zagen we al vorige maand al dat het aandeel dat zich 'veel zorgen' maakt wel flink toenam de afgelopen tijd: zo ging het nog om 27 procent in oktober 2023, naar 41 procent in februari 2025. Dit aandeel blijft nu hoog (42%).

Over de oorlog tussen Israël en de Palestijnen maken Nederlanders zich minder zorgen dan in oktober 2023, kort na de aanval van Hamas. Wel namen de zorgen de afgelopen maand toe (56% naar 61%).

Figuur 4.2: Aandeel Nederlanders dat zich veel of enige zorgen maakt over conflicten (door de tijd heen).

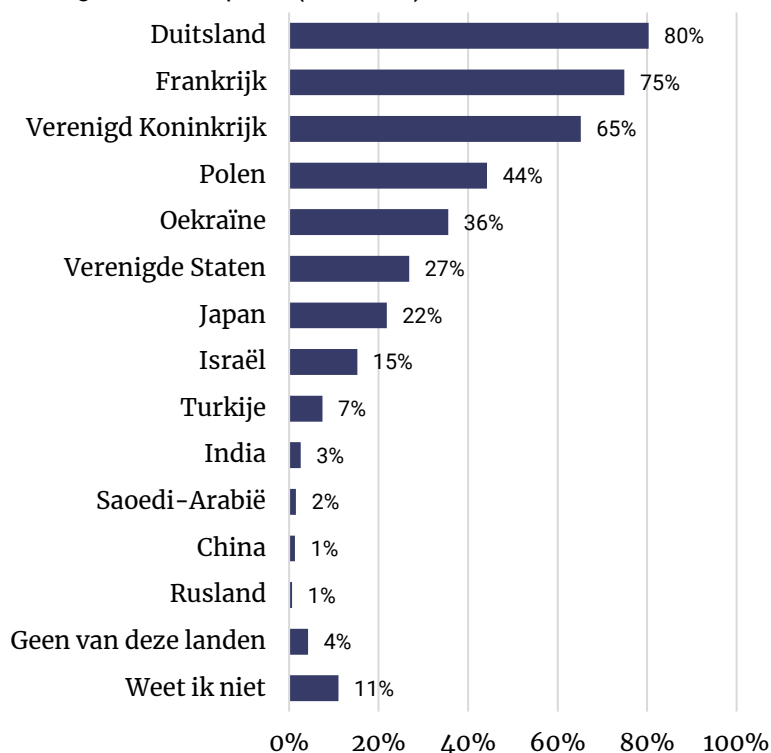
Basis: allen (n = 2.127).

4.2 Kwart Nederlanders ziet VS als bondgenoot

Momenteel worden de Verenigde Staten (VS) slechts door een kwart van de Nederlanders als bondgenoot gezien. Ter vergelijking: circa vier op de vijf Nederlanders zien Duitsland en Frankrijk als bondgenoten en twee op de drie Nederlanders zien het Verenigd Koninkrijk als bondgenoot. Substantiële minderheden zien Polen (44%) en Oekraïne (36%) als bondgenoten.

Figuur 4.3: Welke landen beschouwt u als bondgenoten van Nederland? U kunt meerdere landen aanvinken
Basis: gehele steekproef (n = 2.127).

Naar politieke voorkeur zien we vooral bij de VS, Oekraïne en Israël opvallende verschillen. Zo'n vier op de tien VVD'ers zien de VS als bondgenoot. Dit is drie op de tien bij kiezers van PVV, CDA en JA21. Onder progressieve stemmers wordt de VS een stuk minder sterk als bondgenoot gezien (GroenLinks-PvdA 21%, D66 25%).

PVV- (19%), JA21- (25%) en BBB-kiezers (29%) vinken relatief weinig Oekraïne aan als bondgenoot. Dit contrasteert met de kiezers van GroenLinks-PvdA, D66 en CDA: bij hen ziet ruim de helft van de kiezers het land als bondgenoot. Ook bij VVD-kiezers is dit aandeel bovengemiddeld (43%).

Ook de mate waarin kiezers Israël als bondgenoot beschouwen, loopt erg uiteen. Vijftien procent van de Nederlanders ziet Israël als bondgenoot. Dit percentage ligt aanzienlijk hoger bij VVD-, en JA21-stemmers (resp. 24 en 28%). Bij PVV- en CDA-kiezers gaat het om circa een op vijf. Kiezers van progressieve partijen zien Israël duidelijk minder vaak als bondgenoot (GroenLinks-PvdA 5%, D66 9%).

Kiezer van Forum voor Democratie hebben een profiel dat afwijkt van andere partijen. Zij zien de VS beduidend vaker als bondgenoot (52%) en Oekraïne juist niet (5%). Daarnaast worden

Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk door het overgrote deel van de kiezers als bondgenoot gezien, maar onder FvD-kiezers gaat het om slechts de helft.

Tabel 4.1: Welke landen beschouwt u als bondgenoten van Nederland?

Meerdere antwoorden mogelijk. Basis: gehele steekproef (n = 2.127). Blauw = meer dan 10 pp. afwijking naar boven van totaal, rood = meer dan 10 pp. afwijking naar beneden van totaal

	Totaal	PVV	GL- PvdA	VVD	CDA	D66	PvdD	SP	JA21	FvD*	BBB*	NSC*
Duitsland	81%	80%	92%	93%	94%	90%	80%	86%	89%	63%	90%	80%
Frankrijk	75%	71%	89%	88%	91%	90%	74%	76%	79%	50%	80%	76%
Verenigd Koninkrijk	65%	63%	78%	81%	82%	80%	61%	66%	79%	50%	61%	50%
Verenigde Staten	27%	32%	21%	39%	30%	25%	22%	22%	32%	52%	19%	27%
Polen	44%	40%	55%	51%	59%	55%	42%	55%	58%	27%	46%	56%
Oekraïne	36%	19%	51%	43%	51%	57%	44%	43%	25%	5%	29%	41%
Israël	15%	21%	5%	24%	18%	9%	11%	11%	28%	9%	16%	31%
Japan	21%	17%	27%	26%	24%	39%	14%	26%	32%	21%	20%	7%
Turkije	7%	5%	9%	7%	8%	16%	7%	9%	9%	6%	0%	6%
India	3%	3%	4%	3%	3%	0%	2%	2%	8%	5%	0%	3%
Saoedi-Arabië	2%	1%	1%	3%	0%	1%	0%	2%	5%	5%	0%	0%
China	1%	1%	2%	0%	1%	1%	1%	0%	5%	8%	0%	3%
Rusland	1%	1%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	13%	2%	0%
Geen van deze landen	4%	5%	1%	1%	2%	1%	3%	7%	6%	21%	0%	0%
Weet ik niet	11%	10%	5%	6%	3%	7%	13%	7%	3%	6%	10%	11%

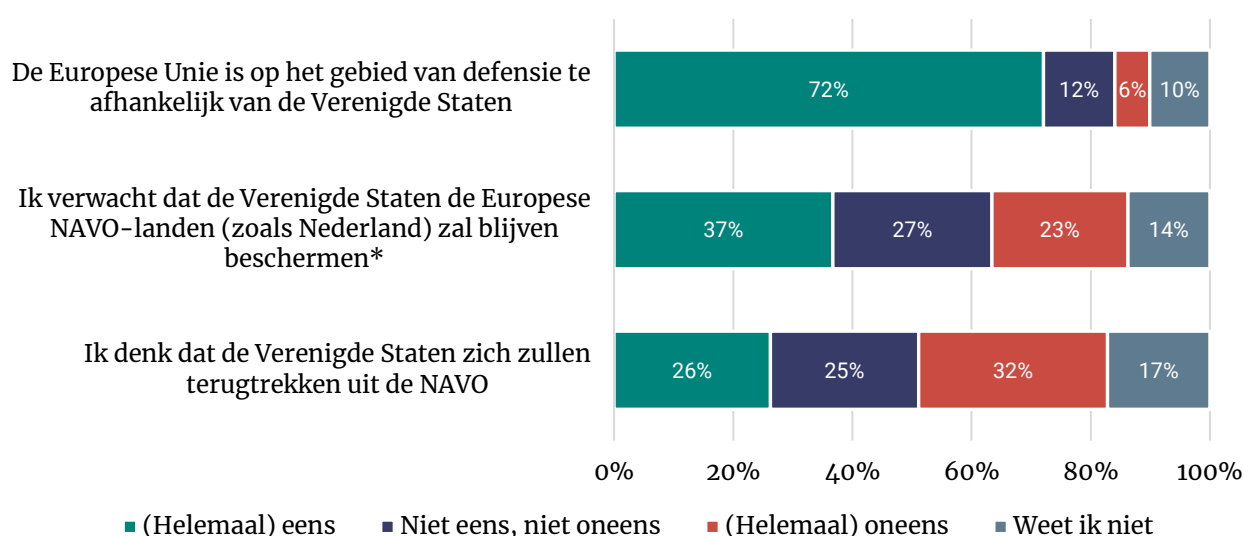
4.3 Nederlander ziet te veel afhankelijkheid van VS

Bijna driekwart van de Nederlanders (72%) vindt de EU op het gebied van defensie te afhankelijk van de VS. Maar in haar verwachting of de VS vanuit de NAVO bescherming zullen blijven bieden, is men meer verdeeld. Ruim een derde (37%) denkt dat de VS de Europese NAVO-landen wel zullen blijven beschermen (23% denkt van niet). Een wat kleiner deel, 26 procent, denkt dat de VS zich zullen terugtrekken uit de NAVO (32% denkt van niet).

Grofweg kunnen we stellen dat kiezersgroepen die denken dat de VS de Europa wel zal blijven beschermen, niet verwachten dat de VS uit de NAVO zullen stappen: veelal kiezers van VVD, D66 en CDA. Kiezers van PvdD en GL-PvdA staan hier anders in, maar zijn meer verdeeld (zie volgende pagina).

Figuur 4.4: Stellingen over VS en defensie

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met onderstaande stellingen?’ Basis: allen (n = 2.127).

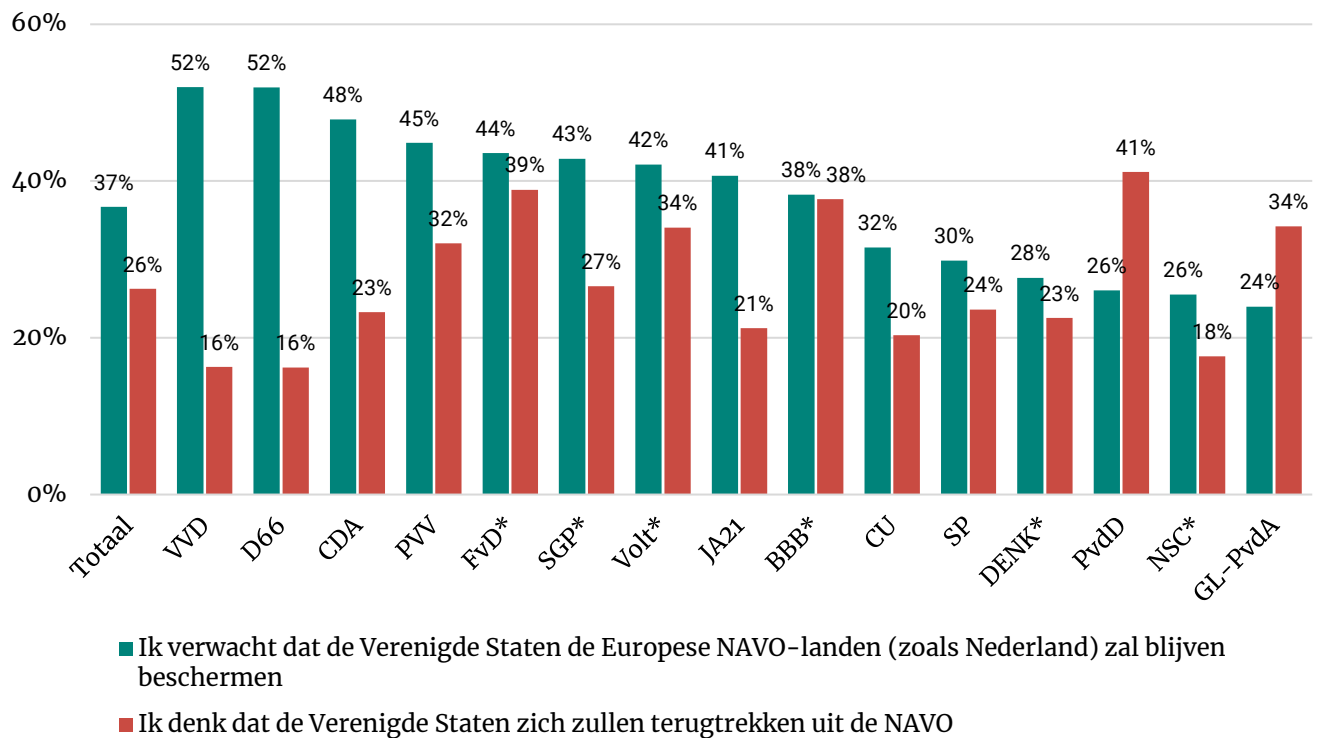
*Hierbij werd de volgende mouse-over toelichting getoond: “De volgende Europese landen horen bij de NAVO: Albanië, België, Bulgarije, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, IJsland, Italië, Kroatië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Montenegro, Nederland, Noord-Macedonië. Noorwegen, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Turkije, het Verenigd Koninkrijk en Zweden.”

Voor alle partijen geldt: ruime meerderheden van de kiezers vindt de EU te afhankelijk van de VS als het gaat om defensie.

Kiezers van VVD (52%) en D66 (52%) hebben nog het vaakst de verwachting dat de VS de Europese NAVO-landen zullen blijven beschermen. Vooral kiezers van de Partij voor de Dieren en GL-PvdA zien dat pessimistischer in. Zo denkt 34 procent van de GL-PvdA-kiezers dat de VS zich zullen terugtrekken uit de NAVO, tegenover 24 procent die ervan uitgaat dat de Amerikaanse bescherming zich zal voortzetten.

Figuur 4.5: Stellingen over VS en defensie, naar huidige politieke voorkeur

Getoond in de figuur: alleen % helemaal eens + eens. Basis: allen (n = 2.127).

4.4 Oorlog tussen Rusland en Oekraïne

Om te meten welke houding vanuit Nederland kiezers verlangen ten opzichte van de oorlog tussen Rusland en Oekraïne legden we volgende vraag voor:

Als het gaat om de oorlog tussen Rusland en Oekraïne kan Nederland zich op verschillende manier opstellen.

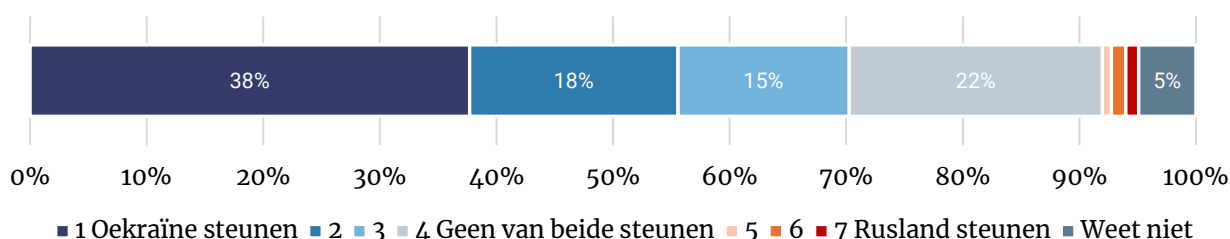
Nederland kan Oekraïne zo veel mogelijk steunen. Of Nederland stelt zich neutraal op en steunt geen van beide landen. Ook kan Nederland Rusland zo veel mogelijk steunen.

Welke uitspraak past het meest bij uw mening? Geef dit aan op een schaal van 1 (Oekraïne zo veel mogelijk steunen) tot 7 (Rusland zo veel mogelijk steunen). 4 betekent dat Nederland geen van beide landen moet steunen. U kunt ook een tussenliggend getal kiezen.

Duidelijk is dat de Nederlandse sympathie bij Oekraïne ligt. Vier op tien (38%) geven aan dat Oekraïne zo veel mogelijk moet worden gesteund. Nog eens 33 procent neigt ook naar steun voor Oekraïne, waardoor in totaal 71 procent aan de kant van Oekraïne staat. Circa een op vijf (22%) vindt dat Nederland zich afzijdig moet houden en geen enkele partij moet steunen. Een zeer kleine minderheid van 3 procent neigt meer naar Rusland.

Figuur 4.6: Welke uitspraak past het meest bij uw mening?

Geef dit aan op een schaal van 1 (Oekraïne zo veel mogelijk steunen) tot 7 (Rusland zo veel mogelijk steunen). 4 betekent dat Nederland geen van beide landen moet steunen. U kunt ook een tussenliggend getal kiezen.

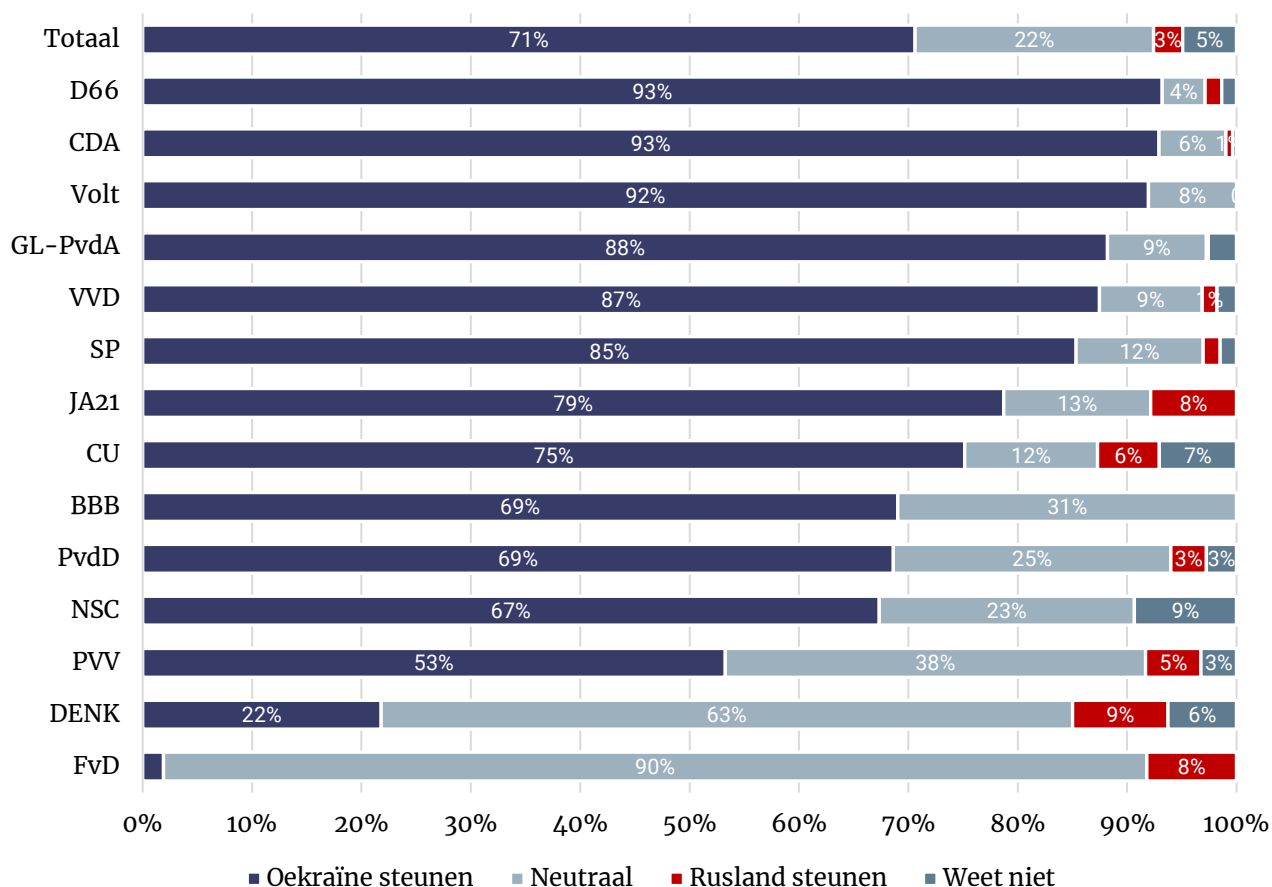
PVV-kiezers verdeeld

De meeste kiezersgroepen zijn vrijwel unaniem in hun oordeel: Nederland moet Oekraïne steunen. Uitzonderingen op deze regel zijn kiezers van DENK en FvD die meer zien in een neutrale positie.

Kiezers van PVV zijn het sterkst verdeeld. Circa de helft (53%) vindt dat Oekraïne steun verdient vanuit Nederland, terwijl een substantieel deel (38%) vindt dat Nederland zich afzijdig moet houden.

Figuur 4.7: Moet Nederland Oekraïne zo veel mogelijk steunen, Rusland zo veel mogelijk moet steunen of geen enkele partij moet steunen? (naar huidige partijvoorkeur)

Geef dit aan op een schaal van 1 (Oekraïne zo veel mogelijk steunen) tot 7 (Rusland zo veel mogelijk steunen). 4 betekent dat Nederland geen van beide landen moet steunen. U kunt ook een tussenliggend getal kiezen.

Kiezers verdeeld over standpunt PVV

We vroegen kiezers ook om een negental partijen in te schatten op dezelfde schaal (Oekraïne steunen tot Rusland steunen). Bij iedere partij zien we dat een vrij groot deel van de kiezers (19 à 40%) niet goed weet waar partijen te plaatsen zijn op dit spectrum.

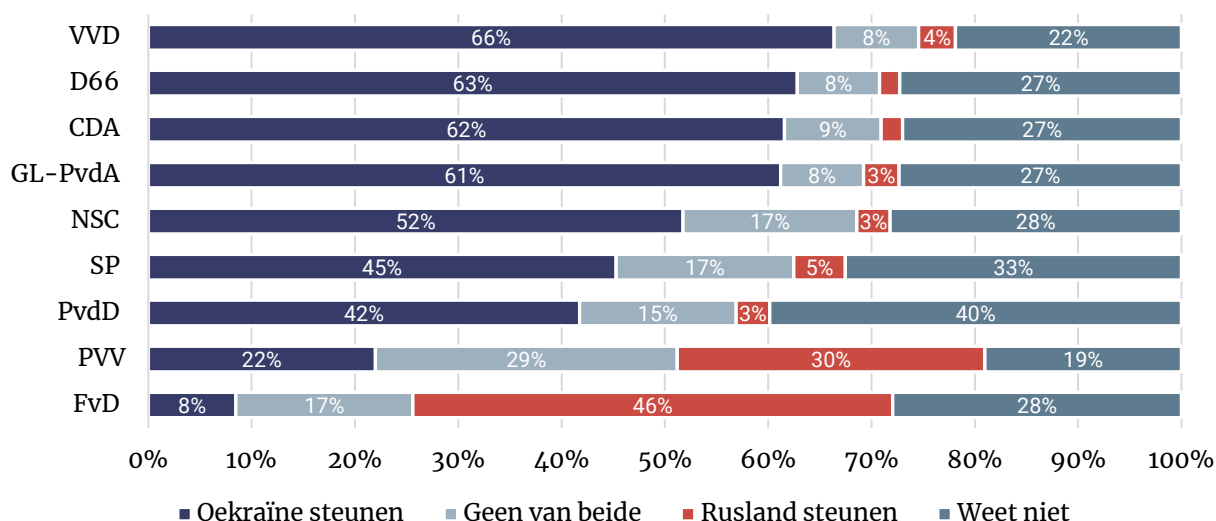
Van VVD, D66, CDA en GL-PvdA weten de meeste kiezers waar deze partijen staan: deze partijen steunen Oekraïne, is de perceptie. Voor NSC, SP en de Partij voor de Dieren bestaat iets vaker het idee dat ze een neutrale middenpositie innemen, maar ook deze partijen worden vaker in het Oekraïne-kamp geschaard.

Het meest verward zijn kiezers over de opstelling van de PVV. Een op vijf (22%) schat de partij als pro-Oekraïens in, terwijl meer kiezers (30%) de PVV associëren met een pro-Russische stellingname. Een even groot deel (29%) denkt dat de PVV pleit voor een neutrale houding.

FvD wordt door bijna de helft (46%) gezien als pro-Russisch.

Figuur 4.8: En welke uitspraak past het meest bij de mening van de volgende partijen, denkt u?

Geef dit aan op een schaal van 1 tot 7. 1 betekent dat de partij Oekraïne zoveel mogelijk wil steunen, 7 betekent dat de partij Rusland zo veel mogelijk wil steunen. 4 betekent dat de partij zich niet wil bemoeien met de oorlog. U kunt ook een tussenliggend getal kiezen.

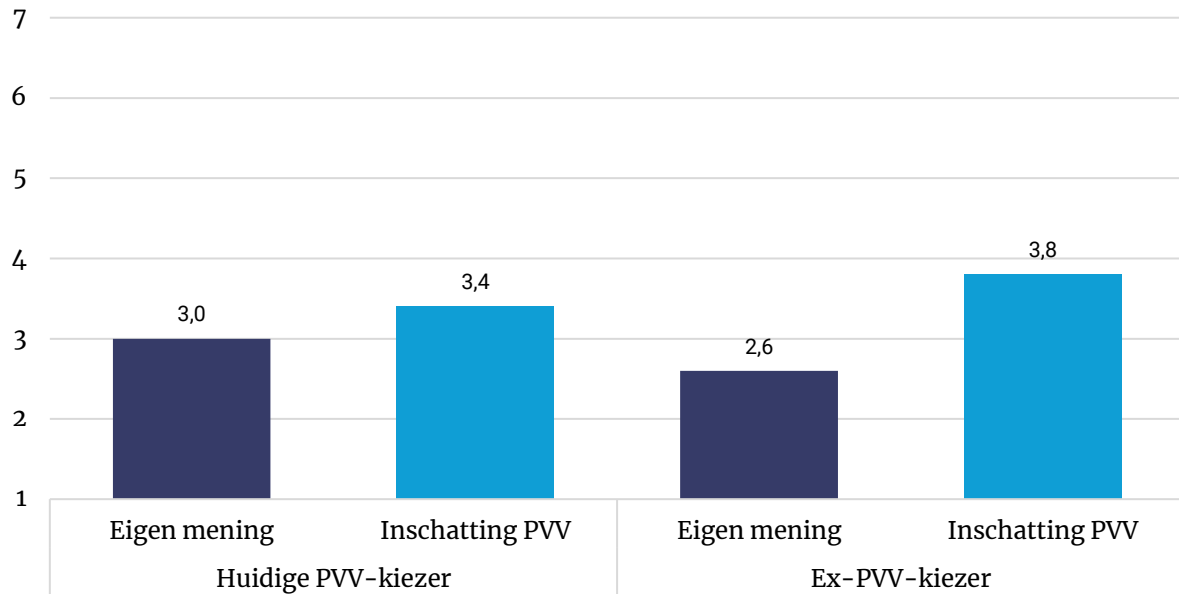
Ex-PVV'er schat partij in als meer pro-Rusland dan zichzelf

In onderstaande figuur maken we gebruik van een gemiddelde score die is afgeleid van dezelfde schaal (pro-Oekraïne tot pro-Rusland). Een gemiddelde score van 1 betekent dat alle kiezers volledig aan de kant van Oekraïne staan, en een gemiddelde score van 7 betekent een pro-Russische houding. Een '4' staat dus gelijk aan een neutrale houding.

De figuur toont de houdingen van huidige en voormalige PVV-kiezers (kiezers die in november 2023 op de PVV stemden, maar nu een andere voorkeurspartij hebben) én hoe zij de PVV inschatten.

Huidige PVV-kiezers scoren een 3,0, wat betekent dat ze zelf iets vaker aan Oekraïense zijde staan dan dat ze een neutrale positie innemen. Ze schatten hun partij als iets neutraler in (score 3,4), maar neigen zelf nog altijd naar de pro-Oekraïne kant. Ex-PVV'ers (kiezers die in 2023 op de PVV stemden, maar nu niet meer) staan hier anders in. Zij zijn zelf nog sterker pro-Oekraïne : (score 2,6) dan huidige PVV'ers (3,0) en schatten de PVV iets vaker als pro-Russisch in (score 3,8). Ze plaatsen de PVV bijna precies in het midden tussen Oekraïne en Rusland steunen.

Figuur 4.9: Welke uitspraak past het meest bij uw mening? / Welke uitspraak past het meest bij de PVV?
 Geef dit aan op een schaal van 1 tot 7. 1 betekent dat de partij Oekraïne zoveel mogelijk wil steunen, 7 betekent dat de partij Rusland zo veel mogelijk wil steunen. 4 betekent dat de partij zich niet wil bemoeien met de oorlog. U kunt ook een tussenliggend getal kiezen

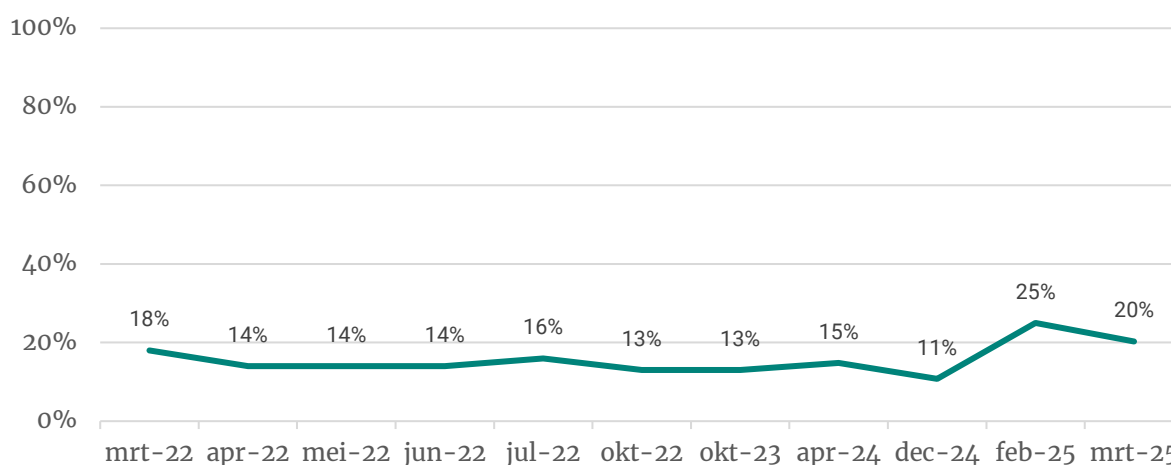
4.5 Eén op vijf wil Nederlandse 'boots on the ground' in Oekraïne

Sinds maart 2022, kort na het uitbreken van de oorlog tussen Rusland en Oekraïne, meten we het draagvlak voor het sturen van Nederlandse militairen naar Oekraïne. Eind februari peilden we deze steun op 25 procent, het hoogste niveau ooit.⁵ Nu, in maart, ligt dit aandeel op 20 procent. Dat is vergelijkbaar met maart 2022 (toen 18%).

Nog altijd is een groter deel het oneens met de stelling, momenteel 42 procent. Een kwart (27%) is het niet eens, maar ook niet oneens – de rest (10%) weet het niet.

Figuur 4.10: 'Nederland moet Oekraïne helpen door Nederlandse militairen naar Oekraïne te sturen'

Getoond in de figuur: alleen % helemaal eens + eens. Basis: allen (n = 2.127).

Kiezers van NSC en PVV onderschrijven de stelling het minst. Een jaar geleden (april 2024) was de steun voor het sturen van militairen over het algemeen lager en week de PVV kiezer weinig af van andere kiezersgroepen. Sindsdien is de PVV-kiezer nauwelijks van mening veranderd, of anders gezegd: degenen die meer bemoeienis willen met Oekraïne hebben de partij verlaten. Bij andere partijen nam de steun toe. Met name onder kiezers van D66 (15% naar 34%) en GL-PvdA (16% naar 33%). Bij NSC nam de steun juist af, van 24 naar 13 procent – ook hier geldt, kiezers die wel achter het sturen van militairen staan zijn weg bij de partij.

Tabel 4.2: Stelling over Nederlandse militairen naar Oekraïne, naar huidige politieke voorkeur

Getoond in tabel: alleen % helemaal eens + eens. Basis: allen (n = 2.127).

	Totaal	D66	GL-PvdA	PvdD	VVD	CDA	BBB	SP	NSC*	PVV
mrt-25	20%	34%	33%	26%	24%	24%	18%	16%	13%	13%
apr-24	15%	15%	16%	14%	18%	8%	18%	15%	24%	16%

*Indicatief vanwege een beperkt aantal waarnemingen (n < 50).

⁵ *Veranderende wereldorde baart Nederlander zorgen - Ipsos I&O Publiek*

4.6 Steun voor vrede halveert als Oekraïne land moet opgeven

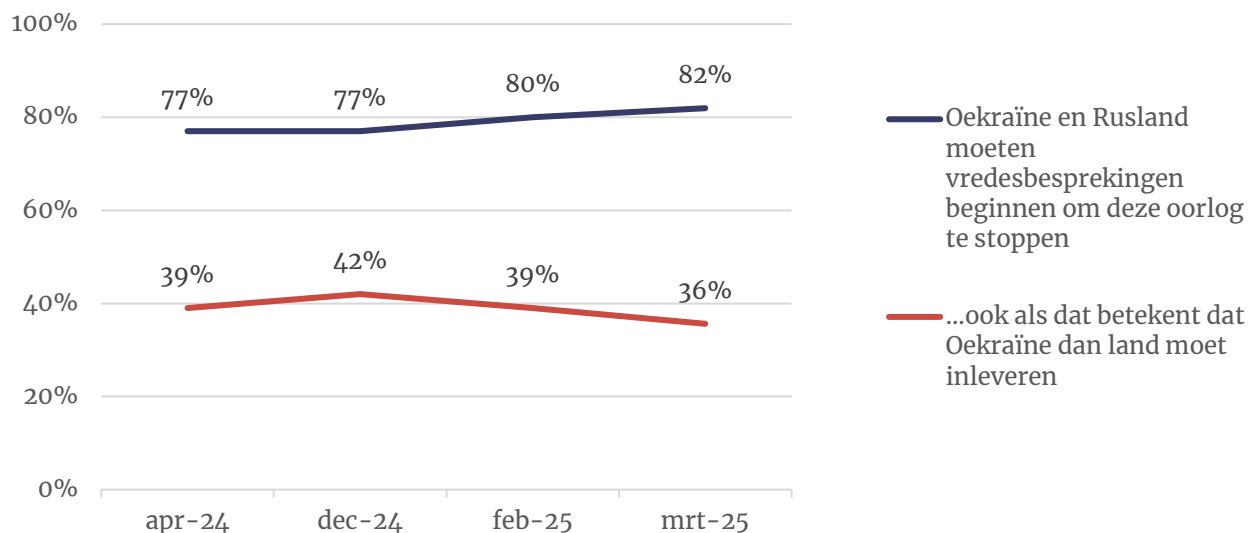
Acht op tien (82%) Nederlanders vinden dat Oekraïne en Rusland vredesbesprekingen moeten beginnen om deze oorlog te stoppen.

Dat betekent echter niet per se dat men vindt dat Oekraïne het verloren land dan maar moet opgeven. Aan willekeurig de helft van de steekproef legden we de stelling voor met een toevoeging: 'Oekraïne en Rusland moeten vredesbesprekingen beginnen om deze oorlog te stoppen, ook als dat betekent dat Oekraïne dan land moet inleveren'. Met deze toevoeging is nog slechts 36 procent het ermee eens (32% is het nu oneens met de stelling).

Sinds april 2024 zien we vergelijkbare uitkomsten als we deze vraag voorleggen.

Figuur 4.11: Stellingen over vredesbesprekingen Oekraïne-Rusland (door de tijd heen)

Getoond in de figuur: alleen % eens en helemaal eens. Stellingen werden split-run voorgelegd. Dat wil zeggen: de ene willekeurige helft van de steekproef kreeg alleen de 'blauwe stelling', de andere helft kreeg ook de rode toevoeging. Basis: blauwe stelling (n = 1.062), rode toevoeging (n = 1.065).

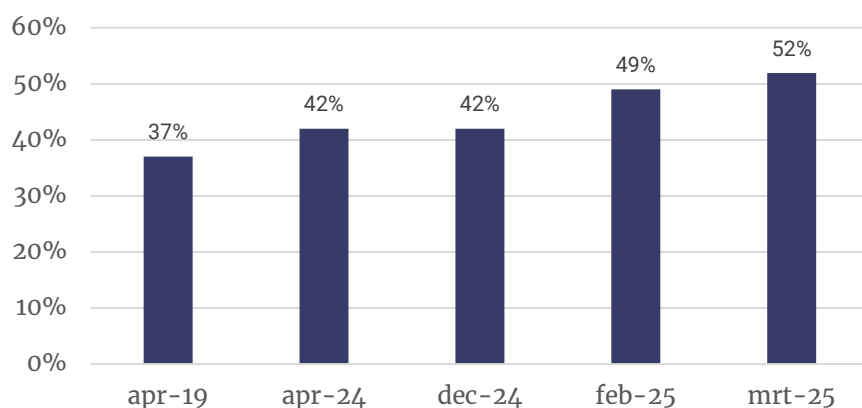

4.7 Draagvlak voor Europees leger neemt gestaag toe

De steun voor een Europees leger nam de afgelopen tijd toe. Eind vorig jaar was nog 42 procent voorstanders van de installatie van een Europees leger in de plaats van nationale legers. In februari was dat gestegen naar 49, nu is 52 procent voor. Achttien procent vindt een Europees leger geen goed idee.

Figuur 4.12: 'Er zou een Europees leger gevormd moeten worden: een leger van EU-leden in plaats van nationale legers'

Getoond in figuur: alleen % helemaal eens + eens. Basis: gehele steekproef (n = 2.127).

Ook kiezers van PVV zijn vaker voor een Europees leger (46%) dan tegen (26%). Een jaar geleden lag dat nog een stuk dichterbij elkaar: 38 voor vs. 35 procent tegen.

Bij een aantal partijen is de verandering in opinie (nog) groter. Met name bij VVD en NSC, waar we zien dat een jaar geleden nog circa een derde voorstander was, nu is dat iets meer dan de helft (wel was het in april 2024 bij deze partijen al zo dat er meer voor- dan tegenstanders waren; met name het aandeel neutraal was groter).

Bij GL-PvdA waren de meeste kiezers al voor een Europees leger maar het aandeel groeide flink (51% naar 70%).

Tabel 4.3: Stelling over Europees leger, naar huidige politieke voorkeur

Getoond in tabel: alleen % helemaal eens + eens. Basis: gehele steekproef (n = 2.127).

	Totaal	D66	GL-PvdA	CDA	SP	VVD	NSC*	PvdD	BBB*	PVV
mrt-25	52%	72%	70%	66%	58%	55%	54%	52%	47%	46%
apr-24	42%	60%	51%	60%	59%	37%	35%	27%	38%	38%

4.8 Ruime steun voor Europees defensieplan ('ReArm Europe')

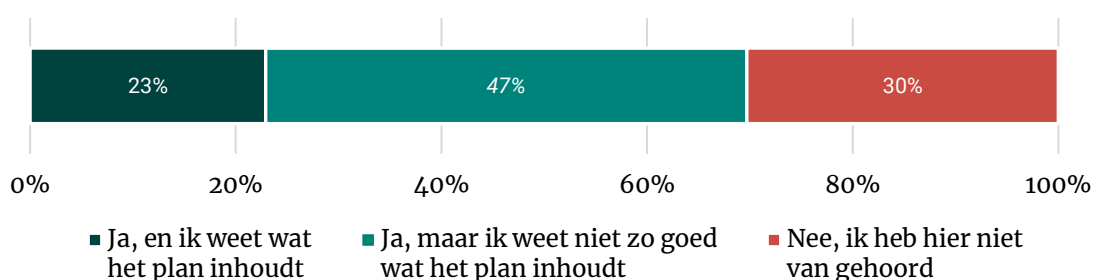
Zeven op tien kregen iets mee van Europees defensieplan

Op dinsdag 11 maart nam de Tweede Kamer de motie Eerdmans aan waarin de regering wordt opgeroepen om niet mee te doen aan 'ReArm Europe',⁶ het nieuwe defensieplan van de Europese Commissie dat 800 miljard aan extra defensie-uitgaven moet realiseren.⁷

We vroegen respondenten of zij bekend zijn met dit nieuwe defensieplan. Een kwart (23%) zegt goed te weten wat het plan inhoudt, nog eens 47 procent kent het maar weet niet zo goed wat het plan inhoudt. De rest (30%) is er helemaal niet mee bekend.

Figuur 4.13: Heeft u meegekregen dat de Europese Commissie een nieuw defensieplan heeft gepresenteerd?

Basis: allen (n = 2.127).

Ruim helft vindt dat Nederland mee moet doen

Vervolgens kregen alle respondenten de volgende tekst te zien en vroegen we hen of zij vinden dat Nederland moet meedoen aan het plan.

Op dinsdag 11 maart stemde een meerderheid van de Tweede Kamer tegen het nieuwe defensieplan van de Europese Commissie.

Het defensieplan houdt in dat lidstaten van de Europese Unie flink meer kunnen investeren in hun defensie.

Om die investeringen te betalen zal de Europese Commissie zelf geld lenen en dat vervolgens weer uitlenen aan de lidstaten.

Voorstanders van het plan denken dat het nodig is om de Europese veiligheid te garanderen.

Tegenstanders vinden het niet verantwoord dat lidstaten van de Europese Unie samen schulden aangaan om dit te betalen.

⁶ [Kamerstuk 21501-20, nr. 2207 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen](#)

⁷ [Miljardenplan voor Europa: herbewapenen voor eigen veiligheid](#)

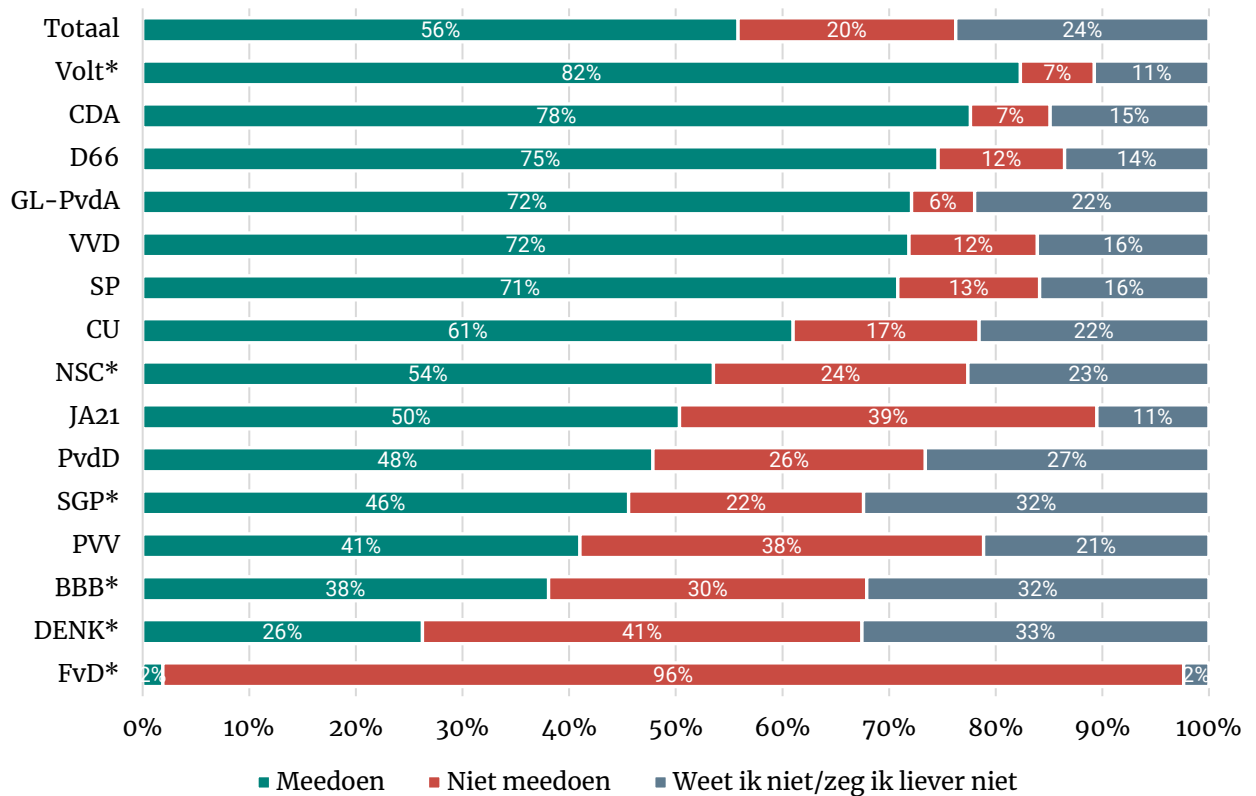
Ruim de helft van de Nederlanders (56%) vindt dat Nederland moet meedoen met het nieuwe defensieplan van de Europese Commissie. Eén op vijf (20%) wil dat Nederland niet meedoet, de rest (24%) weet het niet.

Met name kiezers van linkse en progressieve partijen (Volt, D66, GL-PvdA, SP) zijn uitgesproken vóór het defensieplan, net als kiezers van CDA, (78% wel meedoen), VVD (72%) en ChristenUnie (72%).

VVD was vorige week de enige coalitiepartij die tegen de motie Eerdmans stemde. BBB, NSC en PVV stemden vóór de motie, en daarmee dus tegen ReArm Europe. Daarmee zitten ze niet per se op dezelfde lijn als hun kiezers. Bij NSC is 54 procent voor het Europese defensieplan (24% tegen) en ook bij BBB is men vaker voor dan tegen (38% vs. 30%). Bij de PVV-kiezers liggen deze percentages dichtbij elkaar: 41 procent is voor, 38 procent is tegen.

Ook kiezers van JA21 zijn vaker voor ReArm Europe (50%) dan tegen (39%), hoewel de motie van Joost Eerdmans afkomstig was.

Figuur 4.14: Wat vindt u? Nederland moet meedoen met het nieuwe defensieplan van de Europese Commissie / Nederland moet niet meedoen met het nieuwe defensieplan van de Europese Commissie
Naar huidige politieke voorkeur. Basis: allen (n = 2.127).

*Indicatief vanwege een beperkt aantal waarnemingen (n < 50).

4.8.1 Waarom voor?

Voorstanders van het defensieplan van de Europese Commissie verwijzen vaak naar het belang van eenheid en samenwerking in Europa. Europese landen moeten zich volgens hen 'eensgezind' opstellen en optreden – dit is extra belangrijk voor een 'klein land als Nederland'. Een belangrijke aanleiding is de relatie met de VS: nu de VS zich terugtrekken of een onbetrouwbare partner tonen, moet Europa op eigen benen kunnen staan en minder afhankelijk zijn van Amerikaanse defensie.

Ook de dreiging die uitgaat van de oorlog in Oekraïne en het kunnen afschrikken van grote machten als Rusland en China zijn redenen om achter het defensieplan te staan. Meerdere respondenten noemen: het plan gaat om de veiligheid van Nederland en Europa dat moet nu meer prioriteit krijgen.

"Aparte legertjes zijn niet sterk genoeg. Vooral als Amerika zich terugtrekt uit de navo." – CDA-kiezer

"Nederland is een klein land en heeft bescherming nodig; je moet meedoen om een geloofwaardige bondgenoot te zijn." – VVD-kiezer

"Het wordt tijd dat Europa opstaat en zelf verantwoordelijkheid neemt voor wat er in Europa gebeurt of wordt geaccepteerd. Geen speelbal zijn van Rusland of de VS" – VVD-kiezer

"Het gaat om onze veiligheid. We moeten op eigen benen staan" – GroenLinks-PvdA-kiezer

"Alles er aan doen om oorlog te voorkomen. En de Russen moeten gestopt worden." – CDA-kiezer

Sommigen plaatsen de kanttekening dat zij niet achter de financiering van ReArm Europe staan. Maar het belang van de defensieplannen weegt zwaarder.

"Samen sta je sterk. Ik vind wel dat het financieel beter geregeld moet worden. De noordelijke landen moeten niet opdraaien voor de zuidelijke (en oostelijke)" – VVD-kiezer

"Ben tegen de financieringsmethodiek, maar op dit moment moet er een positief signaal uit Europa komen." – JA21-kiezer

"Er is een update voor Defensie nodig om als Europa afschrikkend te zijn tegenover een Rusland, maar ook een China. Nadeel eraan is dat je ook landen schulden laat maken die hun huishoudboekje niet altijd op orde hebben." – SP-kiezer

4.8.2 Waarom tegen?

Onder tegenstanders zijn financiële risico's het belangrijkste argument tegen het Europese defensieplan. Sommigen spreken zich expliciet uit tegen Eurobonds – obligaties die voor de gezamenlijke rekening van de EU-lidstaten zouden komen – en anderen zeggen meer in het algemeen dat zij het een slechte zaak vinden om zo veel geld (gezamenlijk) te lenen. Nederland moet niet 'opdraaien' voor de schulden van andere landen, die 'hun begroting minder goed op orde hebben'.

Anderen vinden het een slecht zaak om zo veel geld te besteden aan defensie: omdat het beter aan andere zaken besteed kan worden, en/of omdat ze investeringen in defensie risicovol vinden (liever investeren in vrede dan oorlog).

Daarnaast is algeheel wantrouwen in de Europese Unie – als bureaucratische organisatie – een reden om tegen het plan te zijn. Liever zien deze kiezers dat Nederland 'de eigen broek op kan houden' en haar soevereiniteit op het gebied van defensie behoudt.

“De Eurobonds die hiervoor nodig zijn zullen nadelig uitpakken voor Nederland. Zwakke EU landen zullen de kosten afwentelen op de Noordelijke EU landen” – VVD-kiezer

“De EU heeft zich een geld vretend meglomaan ondemocratisch instituut getoond en een Europa is een gotspe.” – PVV-kiezer

“Geen gezamenlijke of overkoepelende schulden aan gaan. Eind vd rit betalen sommige landen weer de hoogste rekening. EU is ook te onbetrouwbaar en bureaucratisch om een overkoepelende schuld aan te gaan en regelen.” – PVV-kiezer

“Nederland zal op enig moment moeten opdraaien voor de schulden van andere landen. Is in het verleden ook gebeurd. Er zijn een aantal landen die de afspraken in de Europese Unie m.b.t. het begrotingspercentage niet zo nauw nemen.” – Heeft geen partijvoorkeur

“Het gaat veel te veel geld kosten. Diverse politici moeten i.p.v. aan bewapening meer streven naar vrede en veiligheid in de wereld.” – FvD-kiezer

“Ten eerste geven we geld uit aan oorlog. Ten tweede moeten de landen enorme leningen nemen. Ten derde oorlog tegen wie? Bestrijden van armoede, en het geluk terug brengen is beter voor de het land en de economie.” – PVV-kiezer

Onderzoeksverantwoording

Dit onderzoek vond plaats van vrijdag 14 tot maandagochtend 17 maart 2025. Er was geen opdrachtgever. In totaal werkten 2.127 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De steekproef is grotendeels getrokken in het I&O Research Panel. Een deel (n = 199) deed mee via PanelClix. Dit zijn voornamelijk jongeren, lager opgeleiden en respondenten met een niet-westerse achtergrond.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in november 2023. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van n=2.000 en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). Het I&O Research Panel werkt met een spaarprogramma, waarbij deelnemers punten sparen afhankelijk van de lengte en complexiteit van de vragenlijst. Deze punten kunnen later worden ingewisseld voor Bol.com-tegoed of een donatie aan een goed doel.

Ipsos I&O Publiek

Ipsos I&O komt voort uit het recente samengaan van I&O Research en Ipsos.

Ipsos I&O Publiek is het grootste onderzoeksbureau voor overheid en non-profit (volgens de MarktOnderzoeksAssociatie, MOA, 2022). Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies. Ipsos I&O Publiek werkt voor overheids- en non-profitorganisaties.

Ipsos I&O is lid van de MarktOnderzoeksAssociatie (MOA), maakt deel uit van de Research Keurmerk Groep en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR-gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. Ipsos I&O is ISO 9001-, ISO 20252-, ISO 27001-, ISO 27701- en NEN-5710 gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 20252-Annex A gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.

Contactgegevens

Ipsos I&O Enschede

Zuiderval 70

Postbus 563

7500 AN Enschede

053 - 200 52 00

KVK-nummer 08198802

info@ioresearch.nl

www.ioresearch.nl

Ipsos I&O Amsterdam

Piet Heinkade 55

1019 GM Amsterdam

020 - 308 48 00

info@ioresearch.nl

www.ioresearch.nl

